

Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)

Ottoman-Iranian Relations in Sultan I. Mahmud Era in the Light of New Resources (1731-1747)

Uğur Kurtaran*

Özet

Bu çalışmada H. 1144-1160/M. 1731-1747 yılları arasındaki Sultan I. Mahmud döneminde İran ile yaşanan siyasî ve askerî konuları döneme ait arşiv belgelerinden faydalanılarak ortaya koymak amaçlanmaktadır. İki ülke arasındaki ilk siyasî ilişkiler, XVI. yüzyılın başlarında 1502 tarihinde başlamıştır. Bu tarihten itibaren Şiîliği benimseyen ve bunu bir devlet politikası hâline getiren İran ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler çeşitli dönemlerde yapılan savaş ve anlaşmalarla I. Mahmud dönemine kadar gelmiştir. Bu dönemde 1731 yılında başlayan savaşlara 1732 ve 1736 yıllarında yapılan anlaşmalarla ara verilmiş, ancak 1736'da yeniden başlayan savaşlar 1747'de yapılan anlaşma ile tamamen sona ermiştir. Bu tarihten sonra taraflar arasında yeni bir savaş yaşanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İran, I. Mahmud, Diplomasi, Elçilik.

Abstract

In this study, it is aimed to convey political and military issues with Iran during Sultan Mahmud I period, which covers the years 1144 – 1160 (Muslim Calendar)/ 1731 – 1747 (Gregorian calendar) by benefiting from achieve materials. Initial military relations between two countries begin in the year of 1502, early 16th century. As of this date, relations with Iran, adopting Shiite belief and implementing it as a state policy, continues with wars and agreements at several periods. In this period, wars starting at the year of 1731 were suspended with agreements signed in 1732 and 1736; however, wars resuming at 1736 was finished completely with the agreement signed in 1747. Starting from this date, no war was ever opened between two parties.

Keywords: Ottoman, Iran, Mahmud I, diplomacy, embassy.

Giriş

XIII. asrın sonlarında Moğolların baskısı ile yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, XIV. asırda Anadolu'nun kuzeybatısında Selçuklu-Bizans sınırlarında kurulan Osmanlılar, ilk zamanlarda küçük bir uç beyliğidir¹. Ancak zamanla büyüyen bu beylik, büyük siyasî başarılar elde ederek, yüz yıl bile sürmeyen kısa bir zaman içerisinde Balkanlar'a ve Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olarak, bir uç beyliğinden büyük bir dünya

* Dumlupınar Üniversitesi- Kütahya

¹ A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul 1998, s. 10-11.

imparatorluğu hâline gelmiştir². Bundan sonra doğuya yönelik politikalara başlayan Osmanlı Devleti'nin karşısına bu bölgelerde rakip olarak Akkoyunlular ve Memluklar çıkmışlardır. Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlular'ı ortadan kaldırması ile onların yerine kurulan Safeviler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin değişmeyen Batı siyasetini Avrupa ahvali teşkil ettiği gibi, değişmeyen Doğu siyasetinin temelini de Safeviler ve halefi Avşarlar, Zendler ve Kaçarlar ile olan münasebetleri oluşturmuştur³.

Bu araştırma XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî ve kültürel değişimlerin yaşandığı Sultan I. Mahmud döneminde (1730-1754) İran ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen ilişkiler ile ilgilidir. Çalışmanın ana kaynakları devletlerarası ilişkileri ele alan döneme ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan nâme-i hümayun defterleri, ahitnameler ve hatt-ı hümayunlardır. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Mühimime defterleri, Cevdet tasnifi ile diğer arşiv vesikalari da araştırmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

Bunların yanı sıra konu ile ilgili döneme ait kronikler, tetkik eserler ile araştırma ve inceleme eserlerine de başvurulmuştur. Araştırmanın temel amacı, XVI. yüzyılda başlayan iki devlet arasındaki ilişkilerde zamanla ortaya çıkan değişimleri ortaya koymak ve ilgili dönemde yaşanan gelişmeleri ve iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden değerlendirerek, konuya farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

1. I. Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-İran İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Anadolu'nun Batı'ya oldukça yakın bir bölümünde, oldukça erken bir tarihte Trakya yakasına geçmiş olmakla birlikte bir ayağı Asya'da diğeri Avrupa'da ortaya çıkan Osmanlı Devleti için doğuya yönelik esaslı siyasetin başlangıcı, Bizans'ın düşüşü sonrasında özellikle Diyarbakır'dan Tebriz'e kadar uzanan bölgede mevcut bir Türkmen devleti olan Akkoyunlular⁴ ve güneyde Memlükler ile doğrudan sınırdaş haline geldiği Fatih Sultan Mehmed dönemi gösterilebilir. Fatih'in Doğu Anadolu hâkimiyeti için Uzun Hasan ile yaptığı savaş bir ölçüde Osmanlıların bugünkü İran coğrafyasını ilgilendiren doğuya yönelişlerinin ilk adımını oluşturmuştur⁵. 1473 yılında Fatih Sultan Mehmed ile yaptıkları Otlukbeli Savaşı'nı kaybeden Uzun Hasan'ın Türkmen devleti hızla dağılmaya başladı ve Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla XVI. yüzyılın başlarında İran'daki Türk idaresi yeniden el değiştirerek, askerî yapısı ve dinî anlayışı ile tam bir Türkmen devleti olan Safeviler'e geçti⁶.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu ile İran Safevî hanedanı hükümdarları arasındaki ilk siyasî temasların meydana gelmesi ve gelişmesi, XVI. yüzyıl başlarında Şah İsmail'in (1500-1524) Azerbaycan'da Akkoyunlu Evlen Bey'i yenerek 907 (1502) de Tebriz'i başkent yaptığı zamandan itibaren başlar⁷. Bu tarihten itibaren Akkoyunlu mirası üzerinde doğan Safevilerin

² Şerif Baştav, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa", *Osmanlı*, C. I, Ankara 1999, s. 169.

³ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Vekayinâmelerinde İran (XVI-XVII. Asırlar)", *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 49.

⁴ M. H. Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, C. I, İstanbul 1989, s. 251-270.

⁵ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesi'nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler Ve İç Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 33-34.

⁶ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, İstanbul 1999, s. 319-322; Behset Karaca, "Selevî Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevî İlişkileri", *Türkler*, C. IX, Ankara 2002, s. 409.

⁷ Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, İstanbul 1976, s. 13; Yahya Kalantari, *Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1797-1834)*, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul

ortaya çıkışıyla birlikte İran'a⁸ hâkim olup, Osmanlı Devleti ile sınırdış olması ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur⁹. Ardından sırası ile iki Irak (Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap) ile Diyarbakır ve Bağdat'ı ele geçiren Şah İsmail, daha sonra Dul kadirli ülkesini tahrip etmiştir¹⁰. Bundan sonra Osmanlı idarecileri Şah İsmail'in ortaya çıkışını ve Tebriz'i ele geçişini, Anadolu ile yakın ilişkisini, Orta Anadolu ve Teke-ili bölgesindeki hareketlerini yakından izleyerek, irtibatı kesmeye yönelik faaliyetlerde bulundular. Bu çerçevede dönemin padişahı II. Bayezid¹¹ 1501 yılından itibaren bu yöndeki siyasetini başlattı ve bir taraftan Karaman oğlu isyanı ile uğraşırken diğer taraftan da doğu sınırındaki Safevî hareketini takip ederek, iki hareketin birbiriyile irtibatını kesti¹².

Ancak Şah İsmail'in Anadolu'da çıkarttığı Şah Kulu İsyanı¹³ (1510-1511)'na engel olamadı ve Anadolu'da büyük kargaşalara neden olan isyan II. Bayezid'in tahttan çekilerek, yerine oğlu I. Selim (Yavuz)'in geçmesine neden oldu¹⁴. Bu şekilde 1512 yılında Osmanlı tahtına geçen Yavuz Sultan Selim'in 2 Recep 920 (23 Ağustos 1514) tarihli Çaldıran Zaferi ile Anadolu üzerindeki Kızılbaş emellerine büyük bir darbe indirildi ise de tahrikler tamamen sona ermedi¹⁵. Nitekim 1524 yılında ölen Şah İsmail'den sonra onun yerine geçen Şah Tahmasb döneminde (1524-1576) Osmanlı ülkesindeki Kızılbaş faaliyetleri giderek arttı¹⁶. Bu nedenle Doğu Anadolu'da görülen Kızılbaş ayaklanmalarına son vermek amacıyla Kanunî Sultan Süleyman döneminde İran üzerine üç sefer (Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab) düzenlendi¹⁷ ve 8 Recep 962 (29 Mayıs 1555) tarihinde Amasya Antlaşması¹⁸ ile savaş sona ererek, bir süre için iki devlet arasında barış sağlandı¹⁹.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sonçağ Kürsüsü, İstanbul 1976, s. 1; Tahsin Yazıcı, "Şah İsmail", *İA*, C. XI, İstanbul 1970, s. 275; Şah İsmail'in (1487-1524) Akkoyunlu ordusunu 1501/ 2 yılında Nahcivan yakınlarında bozguna uğratması ile Akkoyunlu Devleti yıkılmış ve yerine daha sonraları bütün İran'ı egemenliği altına alacak olan Safevî Devleti kurulmuştur. Kendisinde şahlığı ve şeyhliği birleştiren Şah İsmail Şiiligi resmî mezhep olarak benimsemiş ve bu mezhebi zor kullanarak İran'ın tamamına hâkim kılmıştır. Böylece Sünnî inancın temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin karşısında Şiilğin temsilcisi olarak Safevî Devleti yeni bir güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Doğu ve güneydeki Türkmenler arasında İran'daki Safevî Şah'na bağlı bir mürit topluluğunun bulunması ise Osmanlılarla Safevîleri kaçınılmaz olarak karşı karşıya getirmiştir, Abdürrazzak Nevres, *Tarihçe-i Nevres*, (Haz. Hüseyin Akkaya), İstanbul 2004, s. Önsöz; İsmail Safa Üstün, "İran (Safeviler'den Günümüze Kadar)", *DİA*, C. XII, İstanbul 2000, s. 400-402.

⁸ İran, bir Batı Asya ülkesidir. Eski Arap tarih ve coğrafya kitaplarında İran diyarı manasına gelen ve "İranşahr" şeklinde geçen İran adı zamanında Sasanî İmparatorluğu'nun hâkim olduğu toprakları ifade etmek için kullanılmıştır. Sifat olarak "İran" aryalardır demektir. Tarihi süreç içerisinde Acemistan olarak da bilinen İran'ın günümüzdeki şekliyle ilk kez kullanımı ise XX. asırda olmuştur, J. Kramers, "İran", *İA*, C. VII, İstanbul 1992, s. 1013; Yine İran tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Rajmond Furan, *İran*, (Çev. Galip Kemal Söylemezoğlu), İstanbul 1943.

⁹ Emecen, "Şark Meselesi", s. 34.

¹⁰ Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu*, s. 20.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966.

¹² Emecen, "Şark Meselesi", s. 42; Karaca, s. 411-415.

¹³ İsyân ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şahabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekelü İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, III, (Aralık 1967), s. 34-39; IV (Ocak 1968), s. 54-59.

¹⁴ Karaca, s. 416. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişi ile ilgili olarak bk. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu" *Tarih Dergisi*, VI/ 9, İstanbul 1959, s. 61-74.

¹⁵ Y. Yücel- Ali Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanunî*, Ankara 1991, s. 121-122; Remzi Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasî Anlaşmaları*, İstanbul 2002, s. 23-24; Yavuz Ercan, "Yavuz Sultan Selim Dönemi", *Türkler*, C. IX, Ankara 2002, s. 431-438; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk. M. C. Şahabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İ. Ü. E. F. Tarih Dergisi*, S. 22, C. XVII, İstanbul 1968, s. 65-70.

¹⁶ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, İstanbul 1962, s.4.

¹⁷ Kanunî dönemi İran seferleri ile ilgili bk. Remzi Kılıç, *Kanunî Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006.

Amasya Antlaşması'yla başlayan barış yılları yirmi dört yıl sürmüş olup, Kanunî'den sonraki II. Selim ve III. Murad'ın cülûsları dolayısıyla İran Şahı I. Tahmasb tarafından gönderilen iki büyük sefaret heyeti Edirne ve İstanbul'da büyük bir saygı ile karşılandı²⁰.

Ancak Şah I. Tahmasb'ın ölümünden sonra yerine geçen Şah II. İsmail'in (1576-1578) 1555 tarihli Amasya Antlaşması'nı ihlâl ederek²¹, Doğu Anadolu'da takip ettiği siyaset iki devlet arasında yeni bir savaşın başlamasına sebep oldu²². Döneme ait Osmanlı vekâyinâmelerine göre iki devlet arasında ihtilafa sebep olan hususlar: İran'ın Osmanlı aleyhine Venedik, Papalık, İspanya, Avusturya vs. gibi Avrupalı devletlerle antlaşmalar yapmasıdır. Yani savaş için alınan fetvalarda gerekçe, "Mâni-i gazâ olana gazâ farzdır" ilkesiyle ifade edilmiştir²³.

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki (985-997/1577-1589) yılları içerisinde 12 yıl süren bu savaş²⁴ Şah Abbas ve III. Murad zamanında İstanbul'da 21 Mart 1590 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması²⁵ (Ferhat Paşa Antlaşması) na kadar devam etti²⁶. Fakat İran'da durumu düzelten I. Şah Abbas Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmakla meşgul olduğu bir sırada Osmanlı Devleti'nin eline geçen İran topraklarına saldırarak, iki devlet arasında yeni bir mücadelenin başlamasına neden oldu²⁷.

1012-1021 /1603-1612 tarihleri arasındaki dokuz yıllık bir süreyi kapsayan bu dönemde Osmanlı padişahı III. Mehmed vefat etmiş, 14 yaşındaki tecrübesiz şehzade I. Ahmed tahta geçmişti. Dirayetli ve hâkimiyeti elinde tutan bir hükümdar olan Şah Abbas'ın seri hareketi, casusları vasıtasıyla önceden bilgi toplaması ve en önemlisi de Batı devletleriyle Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı ittifaklar sayesinde, Osmanlı orduları karşısında direndi. Osmanlı tarafı daha önce aldığı yerlerin bir kısmını kaybederek, 1612 yılında İkinci İstanbul

¹⁸ 1555 tarihli bu antlaşma Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki ilk antlaşma olup, bu antlaşma daha sonra yapılacak olan anlaşmaların temelini oluşturmaktadır. Anlaşmayla Osmanlılarla Safeviler arasında 37 yıldan beri aralıksız olarak devam eden savaşlara son verildi. Antlaşmaya göre, başkent Tebriz dâhil olmak üzere, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak Osmanlı sınırları içerisinde kaldı, Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, I, İstanbul 1274, s. 624-625; Yücel-Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı*, s. 181; Yine antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti'ne katılan topraklar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 205-249.

¹⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, s. 3; Atâullah-i Hasânî, "İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı-İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (968-1049/ 1577-1639)", *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 15.

²⁰ Kalantarı, *Feth-Ali Şah*, s. 1.

²¹ Şah İsmail'in sulhu bozduğuna dair Şah Abbas'a gönderilen mektup için bk. Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, C. II, İstanbul 1275, s. 158.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 1988, s. 56-57; Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, s. 21-22; Mustafa Eravcı, "Safevî Hanedanı" *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 887-888.

²³ İpşirli, "Osmanlı Vekâyinâmelerinde İran, s. 50-52; İranlı tarihçilere göre (1577-1639) yılları arasındaki Osmanlı-İran ilişkilerindeki krizin nedenlerinde Amasya Antlaşması maddelerinin Sultan III. Murad tarafından ihlâl edilmesidir, Hasânî, s. 15-31.

²⁴ Savaşla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 57-63; Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi*, s. 274.

²⁵ Bu antlaşmaya göre, Tebriz şehri ile Karabağ, Gence, Tiflis, Şehrizar, Nihavend ve Luristan toprakları Osmanlılarda kaldı, Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C. II, s. 249-252; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 63.

²⁶ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, s. 195-196; İpşirli, "Osmanlı Vekâyinâmelerinde İran, s. 49; Eravcı, "Safevî Hanedanı", s. 888-889.

²⁷ Kalantarı, s. 2; Metin Kunt, "Siyasi Tarih (1600-1789)", *Osmanlı Tarihi*, (Haz. Sina Akşin-M. Kunt, Suraiya Faroqi ve diğerleri), İstanbul, t.y., s. 23.

Antlaşması imzalandı²⁸. Böylece İran harbinin dokuz sene süren safhası Osmanlı aleyhine sona erdi²⁹.

Bundan sonra Osmanlı Devleti ile İran arasındaki münasebetler muhtelif dönemlerde sulh³⁰ ve savaş olmak üzere IV. Murad dönemindeki (1623-1640) Kasr-ı Şirin'de 1049 (1639) senesinde imzalanan barış antlaşmasına kadar devam etti. Sultan IV. Murad tahta geçtikten sonra en önemli hedefi Şah Abbas tarafından 1623 yılında Osmanlıların elinden alınan Belgrat'ı yeniden ele geçirmek oldu. Bu sebeple yapılan 1624 ve 1630 seferleri başarısız olurken, 1635 yılında yapılan kuşatma ile Revan Kalesi ele geçirildi ise de Safevîler kısa sürede kaleyi Osmanlılardan geri aldılar³¹. Ardından 1638 yılında yapılan Bağdat Seferi sonucunda Bağdat yeniden ele geçirilerek³², İran barışa zorlandı ve iki devlet arasında 17 Mayıs 1639 tarihinde Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalandı³³. Osmanlı-İran ilişkilerinde bir dönüm noktası olan Kasr-ı Şirin Antlaşması³⁴ ile iki devlet arasında yıllardan beri devam eden anlaşmazlıklar sona ererken, antlaşmanın hükümleri, XVIII. yüzyılda Afganlıların İran'ı istilalarına kadar (1134/1722) yürürlükte kaldı³⁵. Böylece İran'daki iç karışıklıklardan yararlanarak fütûhat yapmak hevesiyle başlatılan İran savaşları (1577-1590, 1603-1611, 1615-1618, 1623-1639) çeşitli safhalardan geçtikten ve devleti büyük malî ve askerî zararlara uğrattıktan sonra Türk-İran sınırına son şeklini veren ve daha sonraki antlaşmalara da esas teşkil eden Kasr-ı Şirin Antlaşması ile sona erdi (17 Mayıs 1639)³⁶. Yapılan bu antlaşma ile Revan ve Azerbaycan İran'a bırakılırken, Bağdat, Musul ve Diyarbakır Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldı³⁷.

Bundan sonraki dönemlerde ise, İran'da güçlü Safevî yönetiminin (h. 907-1135/1502-1723) sona ermesi ile Osmanlı ve Rus devletlerinin İran topraklarına taarruzlarına neden oldu ve savaşlar Nâdir Şah'ın ölümüne (h. 1160-1747) kadar devam etti³⁸. Bu çerçevede başında III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirlî Damad İbrahim Paşa'nın bulunduğu Osmanlı Devleti, İran'ın içine düştüğü bu sıkıntılı durumdan istifade ederek, Rusların buralarda ileride kendi zararına olabilecek menfaatler elde etmelerini engellemek ve diğer taraftan 1718 Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya kaybettiği toprakları şarkta telâfi etmek amacıyla İran'la yakından ilgilenmeye başladı³⁹. Bu sebeple Nevşehirlî Damad İbrahim Paşa İran'daki gelişmeleri daha yakından takip edebilmek ve olayların iç yüzünü tam anlamıyla öğrenebilmek amacı ile dönemin ünlü şairlerinden Dürrî Ahmed Efendi'yi İran'a gönderdi (1134/1721)⁴⁰. 5 Aralık

²⁸ Hasânî, s. 24.

²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 67.

³⁰ Bu dönemde yapılan Nasuh Paşa ve Serav Antlaşmaları için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 246-249.

³¹ Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda*, s. 189.

³² Cavid Baysun, "Bağdat", *İA*, C. II, İstanbul 1989, s. 207.

³³ Cavid Baysun, "Murad IV", *İA*, C. VIII, İstanbul 1992, s. 632-634.

³⁴ Antlaşma şartları için bk. *Muahadat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1294, s. 308-315; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 205-206; Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1934, s. 64-65.

³⁵ Münir Aktepe, (1720-1724) *Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşor Kemani Mustafa Ağa'nın Fetih-nâmesi*, İstanbul 1970, s. 2; Kunt, "Siyasi Tarih (1600-1789)", s. 24.

³⁶ F. Çetin Derin, "Osmanlı Devleti'nin Siyasî Tarihi", *Türk Dünyası El Kitabı*, İstanbul 1976, s. 995.

³⁷ Karal, "Siyasî Tarih", s. 32; Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda*, s. 195-196; Yine antlaşmanın maddeleri ile ilgili bk. Mustafa Naîma Efendi, *Tarih*, C. III, İstanbul 1280, s. 406-410; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 19990, s. 56

³⁸ Rızâ Şabânî, "Efşâriye ve Zendiye Döneminde (H. 1135-1210/M. 1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri", *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 78.

³⁹ Abdurrahman Ateş, Avarşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Münasebetleri, *Basılmamış Doktora Tezi*, Isparta 2001, s. 32-33.

⁴⁰ Raşit Mehmet Efendi, *Tarih*, C. V, İstanbul 1282, s. 81-82; Yine Dürrî Ahmed Efendi'nin İran'a gönderilmesi ile ilgili bk. M. M. Aktepe, "Dürrî Ahmed Efendi'nin İran Sefareti", *B. T. T. D. S. 1*, İstanbul 1967-68, s. 56-84.

1721 yılında İstanbul'a dönen Ahmed Efendi İran'daki gelişmeleri hazırladığı sefaretnâme ile dönemin padişahı III. Ahmed ve sadrazam İbrahim Paşa'ya sundu⁴¹. İran'dan gelen bu haberler ve İran'ın içinde bulunduğu bu durumdan istifade etmek için Bâb-ı Âli İran'a yeniden savaş ilân etti⁴².

III. Ahmed döneminde başlayan bu savaşlar, Kafkas, Azerbaycan ve Irak olmak üzere üç cephede birden gerçekleşti⁴³. 1723-1730' a kadar savaşlarda üstün durumda olan Osmanlı Devleti ve Damad İbrahim Paşa için her şey yolunda gidiyordu. Hatta İran'ın sulh için gönderdiği elçiler bile kabul edilmedi⁴⁴. Yine bu dönem içerisinde Ruslarla yapılan 24 Haziran 1724 tarihli İstanbul Muahedesi ya da İran Mukasenâmesi denilen bir antlaşma ile Kafkasya'daki İran toprakları Ruslarla paylaşıldı⁴⁵. Bu olayla kuzey sınırlarından emin bir şekilde İran üzerine harekete geçen Osmanlı ordusu Gence, Nahcivan, Hoy, Revan, Merend, Selmas, Sine, Kirmanşah, Nihavend ve Hemedan'ı ele geçirdi⁴⁶. Bu mücadelede yenik düşen II. Tahmasb, İran Mukasenâmesi şartlarını kabul etti ise de antlaşma yürürlüğe girmeden II. Tahmasb tahttan indirilerek, Eşref Han tahta geçti⁴⁷. Ancak Nâdir Ali Han'ın Tahmasb ile birleşerek işleri ele alması üzerine işler Osmanlı aleyhine değişti⁴⁸.

Önce Eşref Han'ın yenilerek İsfahan'ın düşmesi ve Tahmasb'ın tekrar tahta geçmesi (1729) ve arkasından Osmanlıların işgal ettikleri, Hemedan ve Tebriz'in İran tarafından tekrar alınması Osmanlı merkezinde işleri karıştırdı⁴⁹. Bu durum üzerine İbrahim Paşa, Tahmasb'ın İstanbul'a gönderdiği elçisi Rıza Kulu Han'la görüşerek Hemedan Mukasenâmesi (Ahmed Paşa Antlaşması) adlı bir antlaşma imzaladı⁵⁰. 12 maddeden oluşan bu antlaşmaya göre, Kirmanşah, Hemedan, Erdelan, Luristan, Tebriz ve Huveyze halkıyla birlikte Şaha terk edilirken, Revan, Kaht, Tiflis ile merkezi Şemahi olan Şirvan hanlığı Osmanlılarda kalacak ve Osmanlı hükümeti Tiflis ve Şirvan hanlığını Kırım hanlığı gibi yarı müstakil olarak idare edecekti (1142 Zilhicce/ 1729 Haziran)⁵¹.

Ancak Osmanlı hükümetinin yaptığı bu fedakârlıklar sonuçsuz çıktı ve İranlılar Osmanlıların tekrar savaşa girişmek istemediğini anlayınca, antlaşmanın tasdikini geciktirerek vakit kazandılar ve arkasından da taarruza geçtiler⁵². Bunun üzerine Damad İbrahim Paşa'nın ısrarı ile padişah bizzat sefere gideceğini vilâyet ve sancaklara yazarak hazırlıların yapılmasını

⁴¹ Sefaretnâme için bk. *Sefâretnâme-i Dürri Efendi*, Üniv. Ktp. TY. Nr. 3228; Sefaretnâme yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır, Ayhan Ürkündağ, Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnâmesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

⁴² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1971; s. 13; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, İstanbul 1994, s. 174-175.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 176-187; Mithat Sertoğlu, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, İstanbul 1962, s. 2444-2447.

⁴⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, s. 2449; Kunt, "Siyasi Tarih (1600-1789)", s. 60.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 189-194; Nicolai Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. V, İstanbul 2007, s. 333; İ. H. Uzunçarşılı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türkler*, C. XII, Ankara 2002, s. 522-523; Antlaşmanın şartları ile ilgili bk. *Muahadat Mecmuası*, C. III, İstanbul 1297, s. 237-244; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara 1953, s. 73-80.

⁴⁶ Osmanlı ordularının Revân'ı fethiyle ilgili bk. M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı İran Münasebetleri ve Silâhsör Kemânî Mustafa Ağa'nın Fetih-nâmesi*, İstanbul 1970.

⁴⁷ Bekir Kütükoğlu, "Tahmasb II", *İA*, C. XI, İstanbul 1970, s. 647-655.

⁴⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2458; Nadir II. Tahmasb'ın hizmetine girdikten sonra "Tahmasb Kulu Han" ünvanını aldı, Ateş, s. 56.

⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 200; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, s. 335.

⁵⁰ Abdi Efendi, *Abdi Tarihi*, (Sad. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 25.

⁵¹ Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 179-181, 226-230; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 200-201; Abdi Efendi, *Abdi Tarihi*, s. 29.

⁵² Çelebi-zâde, s. 158-160; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 201.

emretti⁵³. Ardından 15 Muharrem 1143 (31 Temmuz 1730)'da padişah Üsküdar'a naklolundu⁵⁴.

Bu şekilde padişah III. Ahmed istemeyerek de olsa, İran'a karşı sefere çıkmaya razı olmuş, Üsküdar'a geçmişti. Ancak Muharrem ayı geçmiş, sefer ayı çıkmış, Rebiyülevvel ayı girmiş olduğu halde, ordu Üsküdar'dan bir türlü hareket etmiyor, bu da gerek ordu ve gerekse halk arasında huzursuzluğa sebep oluyordu⁵⁵. Tebriz'in İranlıların tarafından ele geçirilmesi muhalefeti daha da arttırdı⁵⁶.

Nitekim ordunun Üsküdar'dan İran tarafına hareketine karar verilmek üzere iken 15 Rebiyülevvel 1143'te (28 Eylül 1730) "Patrona Halil İsyanı" olarak adlandırılan bir isyan meydana geldi⁵⁷. Bunun üzerine Üsküdar'dan İstanbul'a dönen padişah⁵⁸, isyanın bastırılması için faaliyetlere başlamış ise de başarılı olamadı. Neticede isyan Damad İbrahim Paşa'nın ölümüne ve III. Ahmed'in tahttan indirilerek, yerine I. Mahmud'un getirilmesine neden oldu⁵⁹. Böylece 1723'ten bu yana devam eden savaşların ilk safhası tamamlanmış oldu.

Bu şekilde tahta geçen I. Mahmud döneminde (1730-1754) İran ile Osmanlı Devleti arasında 3 dönemde meydana gelen savaşlar 1747 yılına kadar devam etti.

2. I. Dönem Osmanlı-İran İlişkileri (1730-1732)

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında İran üzerine yeniden açılan sefer, Patrona Halil isyanı ile yarıda kalmış ve III. Ahmed tahttan indirilmişti⁶⁰. 1730 tarihinde tahta çıkan I. Mahmud, Patrona Halil ve yandaşlarını ortadan kaldırıp, ülkedeki düzeni sağladıktan sonra amcası zamanında başlayan İran savaşlarıyla meşgul olmaya başladı⁶¹. Bu arada İran seraskerliğine Bağdat valisi Ahmed Paşa tayin edildi⁶². I. Mahmud'un cülusundan beş ay sonra Tahmasb Şah tarafından Veli Mehmed Han isimli bir elçi Osmanlı hükümdarını tebrik için İstanbul'a geldi⁶³. Bu suretle bir süreden beri İran elçisi olarak İstanbul'da bulunan Rıza-kulu han ile Osmanlı devlet ricali arasında görüşmeler yapıldı. Ancak yeni elçinin getirdiği tekliflerin Rıza-kulu hanla daha önce kararlaştırılan şartlardan farklı olması sebebiyle ne barışta, ne savaşta karar verilemedi⁶⁴.

Bunun üzerine o sırada Bağdat valisi ve güneydeki Irak cephesi seraskeri bulunan Ahmed Paşa, İran konusunda tecrübe sahibi olması dolayısıyla iki elçi ona gönderildi⁶⁵. Ancak

⁵³Vak'anüvis Suphî Mehmet Efendi, *Suphî Tarihi*, (Haz. Mesut Aydınar), İstanbul 2007, s. 17-19; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2460; Bununla ilgili bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 136, s. 126.

⁵⁴ Destarı Salih Efendi, *Destarı Salih Tarihi*, İstanbul 1976, s. 4; Şemdâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, C. I, s. 2; Abdi Efendi, *Abdi Tarihi*, s. 29.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 182-189, 195-203.

⁵⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 17; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2465-2466.

⁵⁷ *Suphî Tarihi*, s. 22-32; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C. IV, s. 337; Stanford J-Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1994, s. 325; Songül Çolak "Patrona Halil İsyanı'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri", *Türkler*, C. XII/ 2, Ankara 2002, s. 528.

⁵⁸ BOA. İE. HR. nr. 9/860.

⁵⁹ Şemdanzâde, *Mürî't-tevarih*, C. I, s.1-11; *Suphî Tarihi*, s. 33-34; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, s. 338-339.

⁶⁰ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2477; Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", DİA, C. XXVII, İstanbul 2000, s. 348.

⁶¹ Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 1999, s. 100.

⁶² *Suphî Tarihi*, s. 48; J. V. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, İstanbul 1983, s. 379-380; Münir Aktepe, "Mahmud I", *İA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 160; Tayin ile ilgili bk. BOA. A. NŞT., nr. 849 / 38.

⁶³ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 388; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, s. 3.

⁶⁴ Şemdanzâde, *Mürî't-tevarih*, C. I, s. 25.

⁶⁵ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326, s. 194; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 218.

elçiler daha Diyarbakır'a varmadan Tahmasb Şah'ın Tebriz'den Revan'a geldiği haberi ile İran Şahı'nın elçi göndermekten maksadının Osmanlı Devleti'ni oyalamak olduğu anlaşıldığından elçiler tevkif edilerek, Mardin kalesine hapis edildiler⁶⁶. Bu arada padişah tarafından Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya⁶⁷, Revan muhafızı ve kuzeydeki Revan seraskeri Hekim oğlu Ali Paşa'ya taarruza geçmeleri için emirler gönderildi⁶⁸. Ardından Osmanlı seferlerinde adet olduğu üzere İran seferi için asker tedariki⁶⁹, ordunun iâşe, zahire ihtiyacı⁷⁰ ile hayvan ve levazimat ihtiyacının karşılanması⁷¹, menzillerin tespiti ve temini⁷² ile imdad-ı seferiyelerin tahsili⁷³ gibi konuların halledilmesi için bölge kadılarına hükümler yazıldı.

Bu şekilde I. Mahmud döneminde başlayan İran savaşlarının birinci dönemi Kuzey (Azerbaycan) ve güney (Irak) hareketi olmak üzere iki cephede devam etti.

2. 1. Kuzey (Azerbaycan) Harekâtı

Kuzey cephesi komutanı olarak görevlendirilen Hekim-oğlu Ali Paşa ikinci defa serdar tayin edilerek, Revan'ın yardımına yetişmesi emredildi⁷⁴. Bu durum üzerine Hekim-oğlu Ali Paşa Diyarbakır'dan hareket ederek Kars üzerinden Revan üzerine saldıran İran ordusunu oldukça ağır bir yenilgiye uğrattı⁷⁵. Savaş sonucunda Şah Tahmasb emrindeki 180 bin kişilik kuvvete rağmen geri çekilmeye mecbur kaldı. Ardından Aras'ı geçtikten sonra Üç kilise mevkiinde yine Timur Paşa'nın baskınına uğrayarak, Tebriz'e dönmek zorunda kaldıysa da Ali Paşa'nın Tebriz üzerine geldiğini duyunca burada da tutunamayarak Kazvin taraflarına çekildi⁷⁶. İran ordusunun bütün malzemesini elde eden Ali Paşa, Şah'ın rikabdarı olan Hüseyin Han'ı esir ederek İstanbul'a gönderdi ve burada sorguya çekilerek idam edildi⁷⁷. Bu zaferin ardından Hekim-oğlu Ali Paşa önce İranlılar tarafından oldukça güçlü bir şekilde tahkim edilmiş olan Rumiye kalesini muhasara ederek, altmış beş gün sonra fethetti (15 Kasım 1731)⁷⁸. Ardından Tebriz üzerine yürüdü ise de, burayı koruyan Safevi komutanı Bisutun Han'ın kaçması sebebiyle Tebriz kalesi savaşız ele geçirildi (4 Aralık 1731)⁷⁹. İran cephesi savaşlarını Tebriz'in işgali ile Bağdat'ın geri alınışını dikkatle izleyen I. Mahmud, İncili Köşk'te sık sık toplantılar düzenlemekteydi. "Meşâvere-i Acem" denilen bu toplantılarda alınan bir kararla I. Mahmud'a "Gazi" lik unvanı verildi⁸⁰.

⁶⁶ *Suphî Tarihi*, s. 86-87; Şemdanizâde, *Mürî't-tevarih*, C. I, s. 21-22; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 389; Elçilerin hapsedilmesi için bölge kadılarına hükümler yazıldı, BOA. C. HR. nr. 27 / 1319.

⁶⁷ Ahmed Paşa'nın maiyetine asker sevk edilmesine dair hüküm için bk. BOA. C. HR. nr. 118 / 5899.

⁶⁸ Nevres, *Tarihçe-i Nevres*, s. 30; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 388-389; Bu emirler ile ilgili bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 136, s. 381; Yine İran üzerine gidecek olan İbrahim Paşa'nın yolu üzerinde yapılması gereken hazırlıklara ilişkin bk. BOA. C. HR. nr. 69/ 3411.

⁶⁹ BOA. C. AS. nr. 94 / 4317; nr. 750 / 31599; nr. 58 / 2712.

⁷⁰ BOA. İE. HR. nr. 9 / 860.

⁷¹ BOA. C. AS. nr. 388 / 16011; nr. 1025 / 44970; nr. 470 / 31053.

⁷² BOA. C. NF. nr. 47 / 4345.

⁷³ BOA. C. NF. nr. 40 / 1992.

⁷⁴ BOA. A. DVNS. MHM. d. 136, s. 381-382.

⁷⁵ Nevres, *Tarihçe-i Nevres*, s. 30-32; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, s. 3-4.

⁷⁶ Ateş, s. 77.

⁷⁷ *Suphî Tarihi*, s. 24; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2478.

⁷⁸ Bekir Şahin, "I. Mahmud", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 2003, s. 49.

⁷⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 172; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 221; Tebriz'in fethiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Nevres, *Tarihçe-i Nevres*, s. 30-65.

⁸⁰ *Suphî Tarihi*, s. 42; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 221; Necdet Sakaoğlu, "Mahmud I", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 55.

2. 2. Güney (Irak) Harekâtı Ve Kurican Savaşı

Güney cephesinde ise padişahın fermanını alan Bağdat valisi Ahmed Paşa Irak-ı Acem'e ilerledi. İran kuvvetleri karşılık vermeden çekilip dağıldıkları için Kirman şah savaşı işgal edilerek (30 Temmuz 1731)⁸¹ çok sayıda top ve cephane ele geçirildi⁸². Ardından Ahmed Paşa'nın Hemedan üzerine yürümesi üzerine Tahmasb Şah, Tebriz'den Kazvin'e geldi. Eylül ayı başlarında Hemedan'a gelen Ahmed Paşa'ya Şah tarafından barış isteyen mektuplar geldi⁸³. Barış teklifi kabul edilmeyen Tahmasb Şah, 15 Eylül'de 40 bin kişilik büyük bir orduyla geldi. İki ordu arasındaki meydan savaşı Hemedan'a altı saat mesafede bulunan Kurican bölgesinde cereyan ederken savaş sonucunda Şah büyük bir yenilgiye uğradı⁸⁴. Savaştan sonra yirmi bin kadar zayıf veren İran ordusunda Şah beş yüz kadar adamıyla kaçarken, Kazvin ve Şiraz hanları da maktuller arasında yer alıyordu⁸⁵.

Bunun sonucunda Hemedan'a ilerleyen Ahmed Paşa, Safevi kuvvetlerinin bırakıp kaçtığı bu bölgeyi mukavemetsiz işgal etti (18 Eylül 1731)⁸⁶. Kazandığı bu başarılar üzerine Serasker Ahmed Paşa'ya samur hilat, kılıç ve para ödülü beraberindeki komutanlara da hilatler gönderilirken padişah tarafından yazılan hatt-ı hümayun şöyledir:

“Allah'ın yardımı ile meydana gelen gayretin ve seninle bu parlak gazada can ve baş veren büyük bir gayret gösteren kullarımın hizmetleri makbulümdür ve sevinmeme sebep olmuştur. Hepiniz berhudar olasınız. Tuzum ve ekmeğim sizlere helâl olsun. Bundan sonra dahi benim arzularıma muvafık ve devlete lâyük iyi işler göstermeye gayret sarf ediniz”⁸⁷.

Ahmed Paşa, İran'ı bir an önce barışa zorlamak için Mardin voyvodası Sadık Ağa kumandasındaki bir orduyu İsfahan'a gönderip tahrir ettirdi⁸⁸. Bu durum üzerine İran Şahı barış yapmak için girişimde bulunarak, barış için Mehmet Rıza Kulu (Kuli Kuşçubaşı)'yu delege olarak görevlendirdi⁸⁹. Ahmed Paşa durumu İstanbul'a bildirdi ve tedbirli olması şartıyla anlaşmaya rıza gösterilerek, Ahmed Paşa barış görüşmeleri için yetkili kılındı⁹⁰.

Ahmed Paşa merkezden aldığı salâhiyet üzerine İran elçisi Rıza kulu hanla müzakerelere başladı⁹¹. Bu müzakereler sona ermeden Tebriz, Osmanlıların eline geçti⁹². Ancak Ahmed Paşa bunu zamanında öğrenmeden İranlılarla anlaşmıştı⁹³. I. Mahmud,

⁸¹Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, s. 242; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, s. 3; Şahin, “I. Mahmud”, s. 49.

⁸²“Zabt u Teshir-i Ülka-yı Kirmanşân...” *Suphî Tarihi*, s. 102-103; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 389; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 22.

⁸³BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 22-25.

⁸⁴*Suphî Tarihi*, s. 103-104; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, VII, s. 390.

⁸⁵*Suphî Tarihi*, s. 105-106; Rasim, *Osmanlı Tarihi*, s. 194; Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 101.

⁸⁶Şemdanizâde, *Mürî't-tevarih*, C. I, 25; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 320; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, s. 3; “Bağdat vâlisi Ahmed Paşa hafazhaullah Hemedan havalisinde Tahmasb-ı mehruz bunca Kızılbaş ve Moskov melâ'ini ile mukabil olduklarında leh-ül-hamd Mansur ve muzaffer...”, Fazıl Işıksöz, “Başbakanlık Arşivinde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddin-zâde Telhisî Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711)-1148 (1735) Yıllarına Ait Bir Ceride (Jurnal) ve Eklentisi”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1973, s. 528.

⁸⁷BOA. HH. nr. 3 /72; Ayrıca Hatt-ı hümayunun bulunduğu yerler için bk. “Sûret-i Hatt-ı Hümayûn der-Vakt-i Firistâdân-i Şemsîr ü Hil'at ve Semmûr ve Sorguç be-Ser'asker Paşâ-yı Müşarünileyh”, *Suphî Tarihi*, s. 110-115; Şemdanizâde, *Mürî't-tevarih*, s. C. I, 25.

⁸⁸Şemdanizâde, *Mürî't-tevarih*, s. C. I, 25; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 220.

⁸⁹Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 390-391; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 221.

⁹⁰Bununla ilgili 1145 tarihli hüküm için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 150.

⁹¹*Suphî Tarihi*, s. 119-120; Şemdanizâde, *Mürî't-tevarih*, I, s. 27-28.

⁹²“Vukû-ı Zabt-ı Darü'l-Mülk-i Azerbaycan-ı Tebriz”, *Suphî Tarihi*, s. 131-133.

⁹³*Suphî Tarihi*, s. 140.

Tebriz'in alındığını duyunca burasının Osmanlı Devleti'nde kalmasını istedi hatta bu hususta Ahmed Paşa'ya bir ferman gönderdi⁹⁴. Ancak Ahmed Paşa bu fermanın ulaşmasından önce antlaşmayı imzaladığı için padişahın isteği yerine getirilemedi⁹⁵. Padişah çok istemesine rağmen bu konuda ısrar etmeyerek, Ahmed Paşa'nın anlaştığı şartlarla barış yapmayı kabul etti⁹⁶. İran'la imzalanan ve kaynaklara Ahmed Paşa Muahedesi (10 Ocak 1732) olarak geçen bu antlaşmaya göre, Gence, Tiflis, Nahcivan, Kaht, Dağıstan ve Şirvan hanlığı Osmanlı hâkimiyetinde kalacak, buna karşılık Hemedan, Tebriz, Kirmanşah, Luristan, Erdelan ve Huveyze aşiretinin bulunduğu bölgeler İran'a bırakılacaktır⁹⁷. Azerbaycan'da Aras ırmağı, Irak'ta da Derne, Dertenk ve eski sınırlar, iki ülke arasında yeni sınırları oluşturacaktır⁹⁸. Ancak bu şartlar kazanılan muvaffakiyetlere göre, Osmanlılar için başarılı bir sonuç değildir⁹⁹.

Ahmed Paşa'nın İran'la yaptığı bu antlaşmayla Osmanlıların eline bişey geçmiyor, aksine Tebriz, Hemedan, Erdelan, Luristan, Kirmanşah, Huveyze gibi ele geçirilen pek çok yer İran'a terk ediliyordu. Savaşla alınmış pek çok yerin bu şekilde mağlup düşmana terk edilmesi, halk arasında büyük hoşnutsuzluk meydana getirdi¹⁰⁰. Bu durum üzerine padişah, umumî efkârı tatmin etmeyen bir barış antlaşmasının amcasının başına neler açtığını bildiği için ilk tedbir olarak Sadrazam Topal Osman Paşa'yı azledip¹⁰¹, Beşir Ağa'nın etkisiyle Rumiye ve Tebriz fatihi Hekim-oğlu Ali Paşa'yı sadaret görevine davet etti¹⁰². O gelinceye kadar sadaret kaymakamlığına ise İzzed Ali Paşa tayin edilirken, eski sadrazam Erzurum valiliği ile görevlendirildi¹⁰³. Yine Mart 1732'de Şeyhülislâm Basmakçı-zâde Abdullah Efendi de azledildi¹⁰⁴.

3. II. Dönem Osmanlı-İran İlişkileri (1732-1736)

Osmanlı Devleti ile İran arasında 10 Ocak 1732 tarihinde imzalanan Ahmed Paşa Antlaşması görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ni memnun etmemiş ve sadaret değişikliğine yol

⁹⁴ Padişahın Tebriz'in Osmanlı Devleti'nde kalması için Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya yazdığı ferman da şöyle demektedir, "Sen ki Bağdat valisi serasker-i zafer-rehberim Ahmed Paşasın. Seni selâm-ı şahânem ile taltif eyledikten sonra malûmun ola ki taraf-ı hümayunundan murahhas olduğun müsâlaha hitam bulmamış mülâhazasıyla Tebriz'in Devlet-i Aliyyem hududunda kalması için bundan akdemce sana hitaben hatt-ı hümayun-ı celâdet-makrun sâdir ve baş çuhadarım ile gönderilmişti. Bادهu divan kâtibin ile gönderilen kâğıtlar manzur-ı hümayunum ve nehr-i Aras'tan kat'i hudut ile akd-i müsâlaha mün'akid olduğu malûm-ı hümayun-ı mülûkânem olmuştur. Bundan sonra dahi elçiler gidip gelince ve kat-i hudud ile bu emr-i müstahsen hitam bulunca yine her emirde ihtiyat ile hareket ve bundan akdem baş çuhadarım ile gönderdiğim hatt-ı hümayunı memhuren gönderesin. Sene 12 Ramazan 1144", BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 1.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 222; Şemdanizâde eserinde Ahmed Paşa'nın Tebriz'in ele geçirildiği haberini aldığı halde bu hususta ne yapılması gerektiğini hükümete sormadan anlaşma imzaladığını belirtmektedir, Buna göre 28 Şaban 1144 (25 Şubat 1732 tarihinde İncili Köşk'te padişah huzurunda yapılan müşaverede Sultan I. Mahmud ele geçirilen Tebriz şehrinin kendisinden izin alınmadan niçin Safevilere terk edildiğini sordu. Ancak tatmin edici bir cevap alamayınca Tebriz'in Safevilere verilerek barış yapılmasına razı olmadığını bildirdi, Şemdanizâde, *Mürî't-Tevarih*, C. s. I, 27.

⁹⁶ *Suphî Tarihi*, s. 144-145; Şahin, "I. Mahmud", s. 50.

⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 222; Koçu, *Osmanlı Muahadeleri*, s. 91; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, C. II, İstanbul 1327, s. 32-33; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 22; Işıksöz, s. 528.

⁹⁸ Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik* (Haz. Ahmed Zeki İzgüer), İstanbul 2003, s. 22-23; Şemdanizâde, *Mür'it-Tevarih*, C. I, s. 60-63; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 392; Özcan, "Mahmud I", s. 349; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, s. 4; Aktepe, "Mahmud I", s. 160.

⁹⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2478-2479.

¹⁰⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 22-23; Şahin, "I. Mahmud", s. 50.

¹⁰¹ "Azl-i Veziriazam Osman Paşa ve Nasb-ı Vezir-i Mükerrerem Ser'asker-i Tebriz Hekimbaşizâde Ali Paşa" *Suphî Tarihi*, s. 148-151.

¹⁰² Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 25; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, 313.

¹⁰³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 222; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2479.

¹⁰⁴ Aktepe, "Mahmud I", s. 160.

açmıştı¹⁰⁵. Aynı antlaşma 1723 tarihinden sonra Osmanlıların işgal ettiği bütün yerleri geri almayı düşünen İranlıları da memnun etmemiş ve barış antlaşması umumî bir hayal kırıklığı oluşturmuştu¹⁰⁶. Bu durumu Şark'(Herat) ta bulunduğu sırada haber alan Tahmasb kulu Han (Nadir Ali Han) Ahmed Paşa Antlaşması'na şiddetle karşı çıktı. Ardından Mehmed Ağa'yı İstanbul'a göndererek, II. Tahmasb ile yapılan barışa karşı olduğunu, Osmanlılar tarafından alınan arazilerin iade edilmesini aksi halde savaşa hazırlanılmasını bildirdi¹⁰⁷. Ayrıca İsfahan'da bulunan II. Tahmasb'a da haber yollayarak yapılan anlaşmadan memnun olmadığını bildiren Nadir Ali Han, İran ileri gelenleri ve halka da mektuplar göndererek kendi tarafına çekti. Daha sonra Ruslarla Reşt Antlaşması'nı imzalayarak Rus cephesini güvenceye alan Nadir, Tahmasb üzerine yürüyerek İsfahan'a girdi¹⁰⁸. II. Tahmasb'ı hal ettikten sonra henüz bir yaşına bile girmemiş olan oğlu III. Abbas'ı hükümdar ve kendisini Şah vekili (vekilü'd-devle) ilan edip¹⁰⁹, devletin idaresini tamamen kendi eline aldı (17 Rebiyülevvel 1145-Eylül 1732)¹¹⁰. Bu arada tahttan indirilen Tahmasb Şah ise, Horasan'a gönderilerek, Kelat kalesine hapis edildi¹¹¹.

3.1. Nâdir Şah'ın Bağdat Kuşatması

Yönetimi devir alan Nâdir Han bundan sonra ilk iş olarak Tahmasb Şah'ın tayin ettiği devlet ricalini azlederek yerlerine kendi adamlarını getirdi (8 Mart 1736)¹¹². Ardından Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya eski Şah'ın imzaladığı antlaşmayı tanımadığını belirterek, savaş ilan edeceğini bildirdi¹¹³. Bu şekilde Nâdir Han'ın giderek kuvvet kazanması ve antlaşmayı geçersiz sayması ile Osmanlıların İran ile mücadeleleri 1733'ten itibaren Nâdir Han'ın idareyi tamamen ele geçirmesi ve kendisini şah ilân etmesi (1736) ile giderek arttı¹¹⁴.

Bundan sonra savaş için harekete geçen Nadir Han, komutanlarından Uğurlu Han'ı Azerbaycan'daki harekâtı devam ettirmesi için Gence tarafına gönderirken, diğer bir komutanı da Irak taraflarında faaliyete geçerek, önce Osmanlıların Şehrizar ve Derne taraflarına saldırdı¹¹⁵. Burada yapılan muharebede Osmanlı kuvvetleri yenilirken Ahmed Paşa esir edildi¹¹⁶. Ardından Erbil ve diğer bazı yerleri aldıktan sonra Bağdat önlerine gelen İran ordusu 12 Ocak 1733 tarihinde şehri muhasara etti¹¹⁷. Bu durum üzerine Bağdat Valisi Vezir Ahmed Paşa'nın vaziyeti İstanbul'a bildirip yardım istemesi ile Erzurum valisi eski sadrazam Topal Osman Paşa Anadolu beylerbeyliği payesiyle serasker tayin edilerek¹¹⁸ 80 bin kişilik bir ordu

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 222.

¹⁰⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2478.

¹⁰⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 405.

¹⁰⁸ Ateş, s. 80.

¹⁰⁹ Nadir Han halkın Safevi hanedanına karşı hâle saygı ve sadakatini olduğunu düşünmesinden dolayı kendisi tahta geçmek istememiştir, Ateş, s. 82.

¹¹⁰ Şemdanzâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 32-33; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 405; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, C. I, s. 330.

¹¹¹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 388-410.

¹¹² Eravcı, "Safevî Hanedanı", s. 891.

¹¹³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2479; Aktepe, "Mahmud I", s. 160; Bununla ilgili bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 258.

¹¹⁴ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 60-61; Faruk Sümer, "Avşarlar", DİA, IV, İstanbul 2000, s. 164-165.

¹¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 223; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 404..

¹¹⁶ Ateş, s. 86-87.

¹¹⁷ Özcan, "Mahmud I", s. 349; Aktepe, "Mahmud I", s. 160.

¹¹⁸ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 105.

ile Bağdat'a hareket etti¹¹⁹. Yine sınır valilerine Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın emrinde toplanmaları için hükümler gönderildi¹²⁰.

Bu arada Bağdat valisi Ahmed Paşa, Nadir Han'ın yüz bin kişilik ordusuna karşı mücadele edemeyeceğini bildiği için yardım gelinceye kadar Nâdir Han'ı oyalamak için Mehmed Ragıp Efendi (Koca Ragıp Paşa)¹²¹ ve Mehmed Ağa'yı gönderdi¹²². Bu sırada büyük bir orduyla Bağdat'ın imdadına gelen Erzurum valisi Topal Osman Paşa Samara'ya kadar ilerledi. Bu durum üzerine Nâdir Han, Bağdat muhasarası için on iki bin kişilik bir ordu ayırarak, kalan ordusuyla şehre iki saat mesafedeki Duçum (Dulceylik) mevkiine geldi. Bu durum üzerine Topal Osman Paşa'da bölgeye gelerek Duçum mevkiinde karargâhını kurdu¹²³. Burada yapılan ve yaklaşık dokuz saat süren kanlı savaşı Osmanlı ordusu kazandı¹²⁴. Büyük bir hezimete uğrayan İranlılar, kırk bine yakın bir zayıat verirken, ordunun bütün savaş malzemesi ve ağırlıkları Osmanlıların eline geçti. Nâdir Han ise, yaralı olduğu halde kaçarak, canını kurtarabildi (7 safer 1146/ 20 Temmuz 1733). Bu şekilde İran'a karşı kazanılan bu zaferle Bağdat şehri kurtarıldı¹²⁵. Bu arada Nâdir Han'ın mağlup olup kaçmasından sonra uzun zamandan beri Bağdat'ı muhasara eden İran kuvvetleri de kaleden yapılan hücumla bozularak geri çekilmek zorunda kaldılar¹²⁶. Böylece Bağdat'ın kurtarılmasında İran tarafını oyalamak suretiyle Osmanlı kuvvetlerinin yardımı gelmelerini sağlayan Mehmed Râgıb Efendi ile Mehmed Ağa'nın faaliyetleri şehrin İranlıların eline geçmesini engelledi¹²⁷.

Topal Osman Paşa'nın Nadir Han'ı yenerek, Bağdat'ı muhasaradan kurtardığı haberi, İstanbul'da büyük bir sevinç ve heyecan uyandırdı. Padişah zafer haberini getiren Tatarlar bir avuç altınla zemet derecesinde dirlik ihsan ederken, zaferin kahramanı Topal Osman Paşa'ya da iki bin altın, hilat ve çelenk gönderdi¹²⁸. İlk Cuma namazında Sultan'ın adına Gazi şeref unvanı eklendi¹²⁹.

İran ordusunun yenilip Bağdat'dan çekilmesinden sonra bu cephenin seraskerliği Topal Osman Paşa'ya verildi. Ancak bu sırada hasta olan Topal Osman Paşa bu vazifeden affını istemişse de padişah bu isteğini kabul etmeyerek, böyle önemli bir dönemde vazifeden ayrılmasının doğru olmayacağını ve kendisinden daha nice hizmetler beklediğini iltifatlarla dolu bir fermanla bildirdi¹³⁰. Bu arada Duçum'da yenilerek kaçan Nâdir Han, savaştan

¹¹⁹BOA. C. HR. nr. 169 / 8412; Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 33-34; *Suphî Tarihi*, s. 179.

¹²⁰Dişarbakır valisi Mustafa Paşa'ya yazılan hüküm, BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 138, s. 258.

¹²¹Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda yetiştirdiği büyük devlet adamlarından biri olan Râgıb Paşa, 1699 yılında İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup şiirlerinde kullandığı "Râgıb" mahlasıyla tanınmış ve sonraki yıllarda aldığı "Koca" sıfatıyla birlikte bu isimle meşhur olmuştur, Ahmed Resmî Efendi, *Sefinetü'r-rüesâ*, Üniv. Ktph. TY. nr. 2453, s. 54; Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 144; Ayrıca Râgıb Paşa'nın hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bk. Bekir Sıtkı Baykal, "Râgıb Paşa", *İA*, C. IX, İstanbul 1971, s. 594-596; Abdülkadir Karahan, "Râgıb Paşa", *İA*, C. IX, İstanbul 1971, s. 596-598; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. XXI-LXXI.

¹²²BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 288, 310; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. XXIV.

¹²³Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 224.

¹²⁴Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 409-410; Özcan, "Mahmud I", s. 349.

¹²⁵BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 288, 310; *Suphî Tarihi*, s. 188-192.

¹²⁶BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 291, 310; Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 94; Aktepe, "Mahmud I", s. 160.

¹²⁷Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. XXIV.

¹²⁸Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 34; *Suphî Tarihi*, s. 205; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2480.

¹²⁹Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 410; Bununla ilgili hüküm, BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 318.

¹³⁰BOA. Mühümme 139. numaralı defterin 327. sayfasındaki Osman Paşa'ya gönderilen 1146 Rebîyülahir tarihli fermanla padişah Osman Paşa'nın hizmetini takdir ettiğini ve hastalığı sebebiyle seraskerlikten afvını isteyen istidalamı gördüğünü beyan ettikten sonra "senin bu esna da ol taraflardan münfak olmak dâiyelerinde olman bir türlü rıza-yı padişahâne muvafık olmadığından bundan akdem ve bu def'a zuhur eden asâr-ı saidane ilâve olmak

vazgeçmeyerek, Ekim ayının sonlarına doğru Musul taraflarından taarruza geçti. Lâkin Musul valisi Mehmed Paşa kumandasındaki kuvvetlerle aralarında geçen beş altı saatlik bir öncü savaştan sonra yenilerek çekilmek zorunda kaldı¹³¹.

Ancak yaradılışı gereği mağlubiyetlerden ümit ve cesareti kırılmayan Nâdir Han, önce Duçum'da sonra Musul cephesinde Osmanlı ordularına yenildiği halde Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmının ilkbaharda geri dönmek üzere terhis olunmuş, bir kısmının ise dağınık bir şekilde kışlağa çekilmiş olduğu bir sırada fırsatı değerlendirerek Kerkük yakınlarında Osmanlı ordusuna saldırdı¹³². Kerkük'e beş saat mesafedeki Leylan mevkiinde meydana gelen savaş sonunda Osmanlı orduları mağlup olurken, serasker Topal Osman Paşa savaş meydanında şehid düştü (30 Kasım 1733)¹³³. Savaştan sonra Nâdir Han, Kerkük, Derne ve Şehrizur'u ele geçirirken, bu zafer sonrasında Osmanlı Devleti'nin barış isteyeceğini ve bu sayede Kuzey İran'da Osmanlı işgalinde bulunan yerleri de savaştan sonra kurtaracağını umuyordu. Ancak savaşa devam niyetinde olan I. Mahmud, Kuzey İran'da büyük askeri başarılar elde etmiş olan Sadrazam Hekim-oğlu Ali Paşa'yı İran üzerine Serdar-ı Ekrem olarak tayin etti¹³⁴. Şehit olan Osman Paşa'nın yerine ise, İran cephesi seraskerliğine Köprülü-zâde Abdullah Paşa tam yetkiyle tayin edildi¹³⁵. Ardından padişah tarafından Anadolu, Rumeli ve Bağdat taraflarından asker temin edilmesine yönelik Halep Valisi Abdullah Paşa'ya hükümler yazıldı¹³⁶. Diğer taraftan da İran'daki duruma tamamen hâkim olmak için Kırım Hanı Kaplan Giray'a Kafkasya'ya geçmesi bildirildi¹³⁷.

Kerkük muharebesinden sonra 1146 Şaban (1734 Ocak)'da tekrar Bağdat önlerine gelen Nâdir Han Ahmed Paşa'ya elçi göndererek, Revan, Gence, Şirvan, Tiflis ve Kaht eyaletlerini istedi. Bağdat' da fazla bir güç bulunmadığını ve önceki muhasaranın eksiklerinin henüz tamamlanmadığını bilen Ahmed Paşa, ret cevabı vermeden teklifi hükümete yazacağını bildirmek üzere yetmiş seksen gün müsaade istedi¹³⁸. Bu durum üzerine İran'a dönen Nâdir Han'ın teklifi Osmanlı merkezinde değerlendirildikten sonra kabul edilmeyerek, hudut komutanlarına ve İran seraskeri Abdullah Paşa'ya durum bildirildi¹³⁹.

Ardından Nâdir Han tarafından sulh için padişaha¹⁴⁰ ve vezir-i azam Hekim oğlu Ali Paşa'ya¹⁴¹ ve şeyhülislâma¹⁴² Farsça mektuplar gönderildi¹⁴³. Bu mektuplarda kendisinin de

üzere fîmâbâd dahi ilâ maşâllah elsine-i nasda mezkûr olarak meâsir-i pesendide ibrazı senden matlubumdur" denilmekte ve bundan sonra seraskerlikten afvı hakkında hiç bir şey yazmaması emr olunmaktadır.

¹³¹ *Suphî Tarihi*, s. 208-210.

¹³² Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2480.

¹³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 226; Topal Osman Paşa'nın biyografisi ile ilgili bk. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 411-418; M. Münir Aktepe, "Topal Osman Paşa" *İA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 441.

¹³⁴ Selâhi, *Zapt-ı Vekâyî-i Yevmiye*, Üniv. Ktph. nr. TY. 2518 var. 7- 11; Tayin ile ilgili bk. "Bundan akdem zuhur eden Kerkük Vak'ası hamiyet-i padişâhânemi....", BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 267, 404.

¹³⁵ "Sen ki serasker-i hamiyetperverim ve vezir-i gayret-i küsterim Abdullah Paşasın: Seni selâm-ı şahanem ile taltif eyledikten sonra malûmun ola ki senden her vechile gayret ve hamiyet ve din ve devletim lâıyk hareket ve hizmet melhuzum olduğu için emrine takvîyet için... bil'istiklâl harekete mezun ve murahhas kılınmışsındır (12 Şevval 1140 / 18 Mart 1734)", BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 1.

¹³⁶ BOA. C. HR. nr. 24 / 1157.

¹³⁷ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 422-425; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2480-2481.

¹³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 227.

¹³⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2481; I. Mahmud tarafından İran ser-askeri Abdullah Paşa'ya Bağdat'ın tahkim edilerek, zahire konmasına yönelik gönderilen emirler ile ilgili bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 418-419.

¹⁴⁰ İran Şâhi Nâdir Şah'ın Rikâb-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Şehriyâri'ye irsâl eylediği Farîsi nâme için bk. BOA. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 1-2; Bu mektubun tercümesi için bk. TSMA. E. nr. 32999; Yine tercüme için bk. "Der-Zikr-i Tahrîrât-ı Nâdir Şâh be-Âsitâne-i Âliye-i Ma'dilet-penâh İran Şâhi Nâdir Şah'ın Rikâb-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Şehriyâri'ye İrsal Eylediği Farîsi nâmesinin tercümesidir", Koca Râgib Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 36-40.

Osmanlı hanedanı gibi Türk olduğunu ve iki taraf arasında akrabalığın da bulunduğunu belirten Nâdir Han, Kerkük muharebesi sırasında esir ettiği ordu kadısı Erzincanlı Abdülkerim Efendi'nin murahhaslığıyla sulh teklifinde bulundu¹⁴⁴. Nâdir Han tarafından yapılan bu teklif sadrazam tarafından uygun bulundu. Ardından sadrazam¹⁴⁵ ve şeyhülislâm¹⁴⁶ tarafından cevabî mektuplar yazıldı¹⁴⁷. Ancak Köprülü-zâde Abdullah Paşa, İran'ın antlaşmada Aras nehrinin sağ sahilindeki bütün memleketlerin kendilerine terk edilmesini istediğini bildiğinden bu teklifi kabul etmedi. Bu durum üzerine sadrazamın sulh isteğine karşı İran seraskerinin itiraz etmesi üzerine sadrazam Hekim oğlu Ali Paşa sadareten azledildi (1148 Safer/ 30 Haziran 1735)¹⁴⁸. Osmanlı merkezinde bunlar yaşanırken Musul tarafından çekildikten sonra Şirvan üzerine yürüyen Nâdir Han, Şirvan hanı Sürhay Han'ın Dağıstan taraflarında bulunmasından istifade ile ve Şamahi'deki kızılbaşların da yardımlarıyla 24 Rebiyülevvel 1146 (24 Ağustos 1734) 'de Şirvan'a geçerek Şamahi'yi zaptetti¹⁴⁹.

Bu durum üzerine Şemahi'yi geri almak için harekete geçen Şirvan Hanı Sürhay Han'a yardımcı olması için Gence taraflarında bulunan Nasreddin Sultan kumandasındaki Tatar kuvvetleri gönderildi. 28 Rebiü'lâhir 1147 (27 Eylül 1734)'de İran kuvvetleriyle karşılaşan Sürhay Han, İranlıları yenerek karargâhlarına kadar takip etti ise de kuvvetlerinin azlığı sebebiyle geri döndü¹⁵⁰. Daha sonra İran'a iki kez daha saldıran Sürhay Han, yenilerek Kumuk topraklarına kaçmak zorunda kaldı¹⁵¹.

Bu şekilde Şirvan ve merkezi Şemahi'yi elde ederek Dağıstan taraflarına hâkim olan Nâdir Han, Osmanlıların elindeki Gence'yi almak üzere harekete geçti. Bu durum üzerine Gence valisi olan Genç Ali Paşa tarafından Erzurum ve Revan valilerinin acele yardıma gelmeleri bildirilirken, durum o sırada Şark seraskeri olan Abdullah Paşa'ya da bildirildi¹⁵². Yine Revan, Tiflis, Çıldır, Erzurum ve Van valilerine de Gence'nin imdadına yetişmeleri için hükümler gönderildi¹⁵³.

Kuvvetleriyle Gence'ye gelen Nâdir Han Gence'yi muhasara etti ve muhasaranın ikinci ayında on bin kadar bir kuvveti de Tiflis taraflarına yollayarak, Tiflis'i kuşattı. Ardından Küri kalesini, Ordu bat ve Yezd şehirlerini ele geçirdi¹⁵⁴. Ancak Şark seraskeri Abdullah Paşa ve diğer hudut kumandanlarının büyük gayretleri sonucunda Gence kurtarıldı (1147

¹⁴¹ İran Şâhi Nâdir Han tarafından devletlü sadr-ı azam Hekim-oğlu Ali Paşa'ya gönderilen Farsça mektup için bk. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 2-3; Yine bu mektubun tercümesi için bk. "Şâh-ı Müşârünileyh Tarafından Devletlü Sadr-ı A'zam Hazretlerine Gelen Fârîsi Mektubun Tercümesidir", Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 40-44.

¹⁴² Nâdir Şah tarafından Şeyhülislâm Fezzullah Efendi-zâde Şeyh Mustafa Efendi'ye 1149 /1733 tarihinde gönderilen farsça mektup için bk. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 3-4, Tercümesi için bk. "Şâh-ı Müşârünileyh Tarafından Semâhatlü Şeyhülislâm Efendi Hazretlerine Gelen Fârîsi Mektubun Tercümesidir", Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 44-46.

¹⁴³ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 422-425.

¹⁴⁴ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 1-2.

¹⁴⁵ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 16-17.

¹⁴⁶ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 17-18.

¹⁴⁷ Sadrazamın mektubunda Köprülü Ahmed Paşa'nın olağanüstü yetkilerle serasker olarak atandığını belirtiyor ve bu görevlerle barış görüşmelerine yetkili olduğu bildiriliyordu, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 437.

¹⁴⁸ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 39.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 228.

¹⁵⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 139, s. 291, 310.

¹⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 228; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 438.

¹⁵² Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2481; Abdullah Paşa'ya gönderilen emir ile ilgili bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 140, s. 206.

¹⁵³ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 140, s. 207- 209.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 228; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2482.

Cemaziyülevvel/ 1734 Ekim)¹⁵⁵. Ardından Kars'ta bulunan serasker Abdullah Paşa'nın üzerine yürüyen Nâdir Şah, beş saat süren bir muharebeden sonra Kars suyunun diğer tarafına çekilmek zorunda kaldı. Ancak burada kalmayarak Arpaçay'ına giden Nâdir Han'ı takip etmesi için üzerine serasker Abdullah Paşa görevlendirildi¹⁵⁶.

Bu arada hükümetten aldığı geniş salâhiyete rağmen Nâdir Han'a karşı oldukça çekingen davranan Abdullah Paşa'nın kumandası altındaki kuvvetlere disiplin sağlayamaması ve ihmalkâr tavırları Osmanlı ordusunun sonunu hazırladı. Nadir Han'la savaşmak istemeyen ancak hükümet merkezinden aldığı şiddetli emir üzerine¹⁵⁷ muharebe düzeni alamadan mecburen harekete geçen Abdullah Paşa, karakol ve düşmanın durumundan haber alma gibi muharebe usullerine uymadı. Sayıca kendilerinden üstün olmalarına rağmen (80 bin kişi) Osmanlı ordusunun bu ihtiyatsız durumunu öğrenen Nadir Han, 70 bin kişiden oluşan ordusuyla Bogevard civarına geldi ve burada yapılan muharebede (Arpaçay Savaşı) Osmanlı kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Muharebe esnasında serasker Abdullah Paşa şehit edilirken, dağılan Osmanlı kuvvetleri Kars'a çekilmek zorunda kaldı¹⁵⁸. Savaş sırasında Abdullah Paşa'nın vefat etmesi üzerine serasker vekilliğine Sivas valisi Ahmed Paşa tayin edilirken, daha sonra o tarihlerde Rakka valiliğinde bulunan Ahmed Paşa'ya İran seraskerliği verildi¹⁵⁹. Ayrıca İran hududundaki ordu-yu hümayunda bulunan ümera ve bölge valilerine hükümler gönderilerek Arpaçay yenilgisinin seraskerin düşman üzerine varırken tedbirsiz davranmasından kaynaklandığı bildirildi¹⁶⁰.

Bu arada Nadir Han, aldığı Revan ve Arpaçay galibiyetleri üzerine daha önce kuşatıp alamadığı Gence ile Tiflis ve Revan (Erivan)'ı işgal etti¹⁶¹. Bu durum üzerine serdar-ı ekremin şehit olduğunu ve Osmanlı ordusunun mağlubiyetini öğrenen Gence valisi Genç Ali Paşa, yaklaşık 8 aydır kuşatma altında bulunan Gence kalesini Nadir'e teslim ederek Kars'a çekildi. Tiflis muhafızı İshak Paşa da Tiflis'i boşaltırken, Revan valisi Vezir Ali Paşa önce direndiyse de anlaşma şartlarına binaen Revan'ı Nadir'e teslim etmek zorunda kaldı¹⁶². Ardından Nadir Han, Gence muhafızı Ali Paşa aracılığıyla sulh yapmak istediğini Osmanlı hükümetine bildirirken, hazinedarı Mirza Mehmed'i de serasker Ahmed Paşa'ya gönderdi¹⁶³.

Osmanlı kuvvetlerinin Kerkük ve Arpaçay muharebelerinde aldığı yenilgiler ile Nâdir Han'ın İran'a iadesini istediği yerleri tamamen elde ederek, Gence valisi Genç Ali Paşa vasıtasıyla sulh teklifinde bulunması, Osmanlı hükümetini barış yapmaya yanaştırdı¹⁶⁴. Ardından iki tarafın da sulhu onaylaması üzerine Osmanlılar tarafından Genç Ali Paşa, murahhas tayin edilerek, Nadir Han'ın gönderdiği Mirza Mehmed ile birlikte Tiflis'e gönderildi. Bu arada Nadir Han o sırada Lezki kabileleri üzerine gittiğinden Genç Ali Paşa Tiflis'te kalarak, Nâdir Han'ın dönmesini bekledi ve sonra Mogan ordugâhına gitti¹⁶⁵.

Antlaşma için Osmanlı hükümeti daha önce IV. Murad zamanında imzalanan antlaşmayı kabul edip, sadece Rusların İran taraflarında alâkalarını kesmek için İran ile Rusya arasındaki

¹⁵⁵ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 438.

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 228; 1148/ 1735 tarihinde Abdullah Paşa'ya Nâdir Han'ı takip etmesi ve bu konuda ihmâli olursa cezalandırılacağına dair emirler gönderildi, BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 140, s. 410.

¹⁵⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 140, 410.

¹⁵⁸ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 39; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 229.

¹⁵⁹ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 39; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 230.

¹⁶⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 140, s. 418-419.

¹⁶¹ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 439.

¹⁶² Ateş, s. 105.

¹⁶³ Koca Râğb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Teyfik*, s. 28-29; *Suphî Tarihi*, s. 325-326.

¹⁶⁴ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 42; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 439-440.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 231.

ittifak muahedesinin feshini ve Rusların Dağıstan'dan çekilmesini şart koştu ve bu suretle serasker Ahmed Paşa'ya salâhiyet verdi¹⁶⁶. Bu arada daha önce yine İran ile görüşmeye memur edilen Mehmet Ragıp Efendi'de bir hatt-ı hümayunla payitahta davet edilerek İran ile mukâmeleye memur edildi¹⁶⁷. Hükümet merkezinden aldığı yetkiler üzerine Genç Ali Paşa, 1148 Zilkade (1736 Mart)'da Mogan yakınlarındaki İran murahhası Mirza Mehmed ile müzakereye başladı ve Sultan Murad dönemindeki sınırlar üzerinden görüşmeye yetkili olduğunu belirtti¹⁶⁸. İran murahhası Mirza Mehmed'in bu durumu kabulü ile diğer maddelere geçildi. Bu maddeler şöyledir: 1. İran hacılarının İran Hac emiri ile gönderilmesi ve bunlardan baş alınmaması.

2. İranlıların mensup olduğu Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilerek, Kâbe'de bu mezhebe dair bir rükün tahsis edilmesi¹⁶⁹. 3. Her iki hükümetin İstanbul ve İsfahan'da birer şehbender bulundurmaları ve İran şehbender kethüdasının İran hacılarıyla birlikte Hicaz'a gitmesi. 4. Her iki taraf esirlerinin serbest bırakılmaları¹⁷⁰.

İran murahhasının bu 4 teklifine karşı Osmanlı murahhası olan Genç Ali Paşa: "Ben ancak hudud kat'ına memurum bu maddelere cevap veremem" diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Nâdir Han, bu maddeleri görüşmek ve aynı zamanda kendisinin İran Şahı olduğunu bildirmek üzere Abdülbaki Han isminde bir adamını ve ulemadan sadr-ı memalik denilen Mirza Ebû'l-Kasım ve Horasan müderrislerinden kendi imamı ve reisü'lulemâ Ali Ekber Molla'yı İstanbul'a göndermek istedi¹⁷¹.

Bu arada Nâdir Han'ın hudut tayinine ilâve olarak teklif ettiği maddeleri serasker Ahmed Paşa acele olarak İstanbul'a bildirdi. Bu durum üzerine Sultan Mahmud İran ile Rusya arasında imzalanan antlaşmanın feshi şartıyla bu dört maddeden özellikle ilk ikisinin muahedeye dâhil edilmesine karar verdi¹⁷² ve ardından Genç Ali Paşa ile beraber İran murahhas heyetinin de İstanbul'a gelmeleri emredildi¹⁷³.

3. 2. İstanbul Görüşmeleri

Osmanlı padişahından gelen bu haber üzerine Nâdir Şah'ın murahhas heyeti padişaha¹⁷⁴, sadrazama¹⁷⁵ ve şeyhülislâma¹⁷⁶ yazılan mektupları da yanlarında getirerek 1149

¹⁶⁶ Ahmed Paşa'ya verilen yetkilerini bildiren ferman için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 141, s. 61; nr. 142, s. 10.

¹⁶⁷ "Şark Cânibi Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'ya hüküm ki, İran Şahı Nâdir Han tarafından ba's olunan Elçi Abdülbaki Han tarafından Karaman valisi vezirim Genç Ali Paşa maiyetiyle der-aliyyeme gelmek üzere bundan akdem hüküm-i hümayunum isdâr... Evâsıt-ı M. Sene 1149", BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 142, s. 96.

¹⁶⁸ BOA. C. HR. nr. 173 / 8648; nr. 155/ 7715.; *Suphî Tarihi*, s. 327; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 28-29.

¹⁶⁹ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Saim Arı, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nâdir Şah-I. Mahmud Dönemi Ehl-i Sünnet-Şiî Diyalogu, *Basılmamış Doktora Tezi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Urfa 2001.

¹⁷⁰ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 440; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 231; Antlaşma maddeleri gereğince İstanbul'dan İran'a gidecek Acem esirlerinin yollarda muhafazaları ve işlerinin sağlanması için Erzurum ve Trabzon kadılarıyla Trabzon'dan İran'a kadar ki yol üzerindeki kaza kadılarına hükümler yazılmıştır, BOA. C. AS. nr. 110/ 49714.

¹⁷¹ *Suphî Tarihi*, s. 328-329; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 31; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 232.

¹⁷² Nâdir Şah'ın teklifi ettiği maddelerin müsalahaya dâhili hakkında serasker Ahmed Paşa'ya gönderilen ruhsatname için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 142, s. 161.

¹⁷³ *Suphî Tarihi*, s. 298.

¹⁷⁴ Nâdir Şah'ın Sultan I. Mahmud'a gönderdiği mektupta, kardeşliğin ve barışın İslâm dinindeki önemini belirten âyet ve hadislerden sonra Şah İsmail'in kendi siyasi amaçları için İran'da meydana getirdiği dinî ve siyasi değişikliğe dikkat çekmiştir. Ardından devam eden mektubunda kendisinin İran'da Şah ilân edildiğini ve

Rebiyülevvel (1736 Temmuz) başında İstanbul'a gelen heyet, teşrifat kurallarına uygun bir şekilde ağırılarak, kendilerine hediyeler verildi¹⁷⁷. Rus seferi sebebiyle ordudan İstanbul'a getirtilen Reisülküttap İsmail Efendi ile Mustafa ve Ragıp Efendilerle görüştü¹⁷⁸. Ancak mezhep ile ilgili konularda müsâlâha yapmak tarihte görülmediği için bu hususta görüşmek üzere ulemadan bazı kimseler Muhsinzade Sarayı'ndaki toplantıya çağrıldı¹⁷⁹. Oldukça tartışmalı geçen sekiz toplantının¹⁸⁰ ardından müzakere heyeti, 18 Cemaziyülevvel 1149 (24 Eylül 1736) tarihlerindeki son toplantıda Nadir Şah'ın teklif ettiği dört madde için şu esasları tespit etti:¹⁸¹

1. İran'a gidecek emir-i hac'ın Şam yoluyla gitmeyip Necef ve Lahza yoluyla gitmesi ve şayet Şam yoluyla gidecek olursa emir-i hac tabiri kullanılmayıp başka bir isim verilmesi.

2. Caferî mezhebinin beşinci mezhep olmasında mahzurlar beyan olunup, sonuçta kendi mezhepleridir bize zararı yok diye karar verilmiş fakat mahzurları beyan edilerek Kâbe'de rükün tahsisi kabul edilmeyip bu hususta İran âlimleriyle görüşmek üzere iki Osmanlı âliminin İran'a gitmesi münasip görülmüştür.

3. Üç senede bir değişmek üzere iki devlet payitahtlarındaki şebenderler emir-i âlem rütbesinde olacaklardı.

4. Esirlerin serbest bırakılmaları ve bundan böyle Acem esirlerinin alınıp satılmaması kabul edilmiştir¹⁸².

Zeyl (ek Madde): a. İki devlet arasındaki sınır meselesinin Sultan IV. Murat zamanında Safevî hanedanıyla yapılan antlaşma esasları üzerinde çözümlenip, İran halkı Ehl-i Sünneti benimsemeyecekler. b. Osmanlılar İran hacı ve tüccarlarının yol güvenlikleri sağlayıp, tüccarlardan Osmanlı kanunlarında belirtilen meblağların üzerinde gümrük vergisi alınmayacak yanlarında ticaret malı olmayan yolculardan bağ alınmayacak. c. Osmanlı topraklarına kaçanlar himaye edilmeyip, tarafların vekillerine teslim edileceklerdir¹⁸³.

Osmanlılar ile mezhep ayrılığına son vermek istediğini belirterek, İran'da Ehl-i sünneti hâkim kılmak istediğini ve bu konuda Sultan Mahmud'un kendisine destek vermesini istemiştir, BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 1.

¹⁷⁵ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 2-3.

¹⁷⁶ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 3-4.

¹⁷⁷ "Tertib-i ziyafet be-elçi-i Han-ı mûmâ-ileyh", *Suphî Tarihi*, s. 335-337; Yine İran'dan gelen sefir Abdülbaki Han ve maiyetindeki beyzadeganın güvenliğinin ve tayinatının sağlanması için gönderilen hükümler için bk. BOA. C. HR. nr. 160 / 7965; nr. 144 / 7178; nr. 175 / 8710; nr. 107 / 5345; Burada nadir rastlanan bir durum olarak elçiye verilen hediyeler arasında Hz. Osman'a ait el yazması bir Kuran'da bulunmaktadır, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 442-444.

¹⁷⁸ *Suphî Tarihi*, s. 334-335; Mektûbî Râgıb Efendi'nin İran elçileriyle Rusya münasebeti ve Kafkas ahvali hakkındaki görüşmelerine dair takrir için bk. BOA. HH. nr. 6 / 204.

¹⁷⁹ Bunlar Anadolu Kadıaskeri Leylî Ahmed Efendi, Fetvâ Vesikaları Dairesi müfettişi ve daha önce Mekke kadılığında bulunmuş olan Abdullah Efendi ve eski İstanbul kadısı Ahmed Efendi'dir, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 442.

¹⁸⁰ Burada yapılan toplantılar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik*, s. 49-79; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 442-445.

¹⁸¹ *Suphî Tarihi*, s. 344-345; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik*, s. 8-82; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2484.

¹⁸² BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 16-17; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 233; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, s. 445.

¹⁸³ BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 4-7; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. VII, s. 206.

Sultan Mahmud belirtilen bu antlaşma maddeleri doğrultusunda bir de Ahitname yazmıştır¹⁸⁴. Kuran'dan sıkça nakiller yapılarak yazılan bu ahitnamede Nadir Şah'ın İran Şah'ı olarak tanıdığını ifade barış maddelerinin yanı sıra şu 3 madde yer almaktadır:

1. Osmanlı Devleti İran hac kervanlarının Lahza ve İmam Ali taraflarında güvenli bir şekilde geçmelerini sağlayacak etkili tedbirler almayı kabul etmiştir. Ancak İranlı kervan nezaretçileri Osmanlıların kullandıkları “emirü'l-hac” yerine başka bir unvan taşıyacaklardır.

2. Osmanlılar İran nezdinde üç yılda bir değiştireceği bir “emirü'l-hac” bulundurmaya taahhüt ederken bu emirin kâhyası Lahza ve İmam Ali yolunda İran hacılarına refakat edeceklerdir. Yine her iki ülkede İran ve Bâb-ı Âli'de birer büyük elçi bulunduracaklardır.

3. Osmanlı Devleti elindeki esirleri tespit ederek, esirlerin alınıp satılmasını yasaklayacak ve esirleri serbest bırakacaklardır. Yine İranlılara kardeş muamelesi yapılarak, Anadolu'ya gelecek İranlılara iyi davranılacak, mallarından fazla gümrük vergisi alınmaması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Yeni şartların belirlenmesinden sonra iş imza safhasına gelince İranlı murahhaslar özellikle birinci ve ikinci maddeleri Osmanlı uleması tarafından da kabul ve imzası lâzım geldiğini ileri sürdüler. Bunun üzerine Osmanlı barış heyeti bu işin ancak Osmanlı ulemasının İran'ı ziyaretinden sonra görüşülebileceğini belirttiler. Nâdir Şah bu hususu kabul ederken, İran'a gidecek Osmanlı elçisinin vezir derecesinde olmasını kabul ettirdi¹⁸⁵. Bu arada İstanbul'dan ayrılmadan önce misafir İran elçilik heyeti ile İran'a gidecek olan Osmanlı elçileri Sultan I. Mahmud'un huzuruna kabul edilerek kendilerine ikramlar yapıldı. Ardından İran Şahı'na götürecekleri name-i hümayun ve hediyeler teslim edildi. Bu ziyaret sırasında I. Mahmud elçi Abdülbaki Han'a özel olarak tezhipli bir Kuran-ı kerim hediye ederken, İran âlimlerine de tefsir, hadis ve kelâm ile ilgili kitaplar hediye etmiştir¹⁸⁶.

Bunun üzerine Caferî mezhebi ve hac emirliği meselelerini görüşmek üzere İran'a gönderilecek ilim heyetine Abdullah Vassaf Efendi¹⁸⁷ (sonradan şeyh) ve fetva emini Hacı Halil Efendi seçilirken, büyük elçiliğe ise baş imrahor Mustafa Bey vezaret verilerek tayin edildi¹⁸⁸. Ayrıca Trabzon valisi Mehmed Paşa'nın, Rumeli payesiyle hem Nadir'in şahlığını onay ve tebrik hem de İran'la yapılacak barış için sadır olan nâme-i hümayunu götürmesi için İran'a gönderilmesine karar verildi¹⁸⁹. Sultan I. Mahmud, Sadrazam ve Şeyhülislâm tarafından İran resmî makamlarına yazılmış mektuplar da elçi heyetine teslim edildi. İran elçi heyeti ile Osmanlı murahhasları, Padişah huzurunda kabul edildikten ve kendilerine verilen ziyafetten sonra “Ahitname” ile birlikte Padişah, Sadrazam ve Şeyhülislâm'ın mektuplarını teslim ederek, Nadir Şah'a gönderilen Arap atları ve değerli hediyelerle birlikte İran'a hareket ettiler¹⁹⁰.

¹⁸⁴ “1149 Cemaziyye'l-ahir (1723 Teşrin-i Evvel) sulh toplantılarından sonra Sultan Mahmud tarafından yazılan Ahitnamenin suretidir”, BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 4-7.

¹⁸⁵ BOA. C. HR. nr. 106 / 5284; nr. 111 / 5543; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik*, s. 119-123.

¹⁸⁶ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 63; Arı, s. 65.

¹⁸⁷ Hakkında bilgi için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV /2, s. 481-483; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, (Haz. Fikri Yavuz-İsmail Öz), İstanbul 1972, s. 481.

¹⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 234; “Tayin-i şüden-i ulema ve memur şüden-i Vezir Mustafa Paşa bâ-sefaret-i İran”, Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tefvik*, s. 98-100.

¹⁸⁹ Evâil-i cemaziyelahir 1149 tarihli hüküm, BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 142, s. 141.

¹⁹⁰ Arı, s. 66.

Sultan I. Mahmud'un büyük elçi Mustafa Paşa ile gönderdiği nâme-i hümayunda¹⁹¹ İran hacıları, şehbenderler ve esirler meselesinin tamamıyla hal edilip Caferî mezhebinin kabulüyle Kâbe'de bir rükün tahsisi meselesinin şer'an ve siyaseten mahzurları beyan olundu ve bu mesele hakkında sadr-ı azam ve şeyhülislâm taraflarından gönderilen mektuplarda izah edildiği belirtildi¹⁹².

Osmanlı hükümdarı İran Şahı olarak tanıdığı Nâdir Şah'ın hükümdarlığını tasdik için Mustafa Paşa'yı gönderdikten başka müsalahadan sonra Rumeli payesiyle Trabzon valisi Mehmed Paşa'yı da İran Şahı Nâdir Han Hazretlerine İran Şahlığının teslim ve tebrikini havi nâmeyi götürmeye memur etti¹⁹³. Böylece Damad İbrahim Paşa döneminde başlayan ve on üç yıl süren savaşlar sona ererken, İran ile yeniden bir barış devri başladı. Ancak Caferî mezhebi meselesi halledilemeyerek ortada bir sorun şeklinde kaldı¹⁹⁴.

4. III. Dönem Osmanlı-İran Savaşları (1736-1747)

İran topraklarını Osmanlı, Rus ve Afgan istilâlarından kurtarmış olan Nâdir Şah, İran ileri gelenlerini Mogan sahrasında¹⁹⁵ toplayarak, yaptığı hizmetleri anlattı. Ardından kendisinin çok yorulduğunu ve istirahat edeceğini belirterek bir hükümdar seçilmesini istedi¹⁹⁶. Ancak adamlarının çalışmaları sayesinde İran Şahlığına yeniden getirildi (1736)¹⁹⁷.

Nâdir Şah ile Osmanlılar arasında yapılan antlaşmada¹⁹⁸ Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulüyle, Kâbe'de bu mezhep sakinleri için bir rükün yani ayrı bir namaz yeri tahsisi meselesi ihtilâflı kalmış ve bunun üzerine İranlı ulemalarla görüşmek ve çözüm bulmak için iki Osmanlı âlimi İran'a gönderilmişti¹⁹⁹.

Nadir Şah'ın Afganistan ve Hindistan seferine çıkıp Kandahar'ı muhasara ettiği sırada Osmanlı elçisi Mustafa ile iki Osmanlı âlimi geldiler. Yapılan görüşme neticesinde sorunlu olan iki maddenin kabulü için ısrar edilmesi üzerine heyet Kandahar'dan geri dönmek zorunda kaldı. Bu durum İran'ın Osmanlı ile yeni bir savaşı göze aldığını gösteriyordu. Bu sırada Rusya ve Avusturya savaşları devam ettiğinden meselenin kesin bir şekilde çözümü devlet tarafından daha sonra bırakıldı²⁰⁰.

Bu arada Kandahar'dan sonra Kâbil'i de alan Nadir Şah bütün Afganistan'ı ele geçirerek Hindistan'a girdi. Lahor'a kadar ilerleyip, Kernal muharebesinde Gürkanlı

¹⁹¹“Devlet-i Aliye tarafından mebus Vezir-i mükerrem Mustafa Paşa hazretleriyle gönderilen nâme-i hümayûn”, BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 11-13.

¹⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 234; Koca Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik*, s. 109-113.

¹⁹³ *Suphî Tarihi*, s. 77-738.

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 234; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2485; V. Minorkey, “Nâdir I”, *İA*, C. IX, İstanbul 1993, s. 21-31.

¹⁹⁵ Mogan Sahrası: Erdebil yakınlarında Kur Nehri'nin Hazar Denizi'ne döküldüğü yere kadar uzanan ovardır, Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. VII, s. 200.

¹⁹⁶ Nadir Şah buradaki konuşmasında atalarının inançlarına uymayan sapık düşüncüyü terk edip, Dört Büyük Halife'nin yolundan gitmelerini ve Caferî mezhebini kabul etmelerini emretmiştir, BOA. HH. nr. 15/1.

¹⁹⁷ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, I, s. 60; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 299; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, C. I, s. 330.

¹⁹⁸ BOA. HH. nr. 3 /92-D.

¹⁹⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2521; Aktepe, “Mahmud I”, s. 163.

²⁰⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 299.

(Timuriler) ordusunu yenip Delhi'yi zapt ederek, Hindistan Devleti'ni sulha mecbur etti. Yapılan antlaşma sonucunda ise İran hududu Sind (İndus) nehrine kadar geriledi²⁰¹.

Bu şekilde dört yıl süren Hindistan seferinden sonra Nadir Şah elde ettiği memleketleri ve kazandığı zaferleri Osmanlı padişahı I. Mahmud'a bir name²⁰² ve hediye göndererek bildirirken²⁰³ büyük bir ganimetle İsfahan'a döndü²⁰⁴.

Nadir Şah, Hindistan'daki başarıları hakkında Sultan Mahmud'a 18 Muharrem 1154 tarihli (5 Nisan 1741) Farsça bir name gönderdi. Namede mağlup olan Nasirüddin Mehmed Şah'ın kırk bin telef ve bir hayli esir verdikten sonra Kernal kalesine kaçıp üç gün sonra teslim olarak kendisiyle beraber devlet merkezi olan Şahcihanabâd'a (Delhi) geldiğini ve Mehmed Şah'ın Türk olup kendisinin de Türk olması sebebiyle onu yine saltanatta bırakarak²⁰⁵ Sind nehrinin sağ taraflarını almakla iktifa eylediğini beyan etti²⁰⁶. Yine İran ordusunun Hindistan seferinden dönüşünü bildirmek için görevlendirilen kişinin (Ali Merdan Han) ölümü ile yerine elçi olarak Hacı Han'ın tayin edildiğine dair Nâdir Şah'ın oğlu Nasrullah Mirza tarafından Sadarete bir mektup gönderildi²⁰⁷. Bu arada bu mektupları ve Nâdir Şah'ın taleplerini bildirmek için gelen İran elçilerine Çavuşbaşı Derviş Mehmed Ağa İstanbul'a getirmek üzere mihmendar tayin olunurken²⁰⁸ elçilere oldukça iyi muamele edildi²⁰⁹ ve tüm ihtiyaçları Devlet-i Aliye tarafından karşılandı²¹⁰. Ardından Dağıstan beylerine bir ferman göndererek kendisine itaat etmelerini istediye de, istediği cevabı alamayınca 1154 başlarında (1741) Şamahi

²⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 299; Nadir Şah'ın Afganistan ve Hindistan seferleri hakkında geniş bilgi için bk. Ateş, 121-123.

²⁰² Nâdir Şah'ın Hindistan seferini detaylı bir şekilde anlattığı mektubunda şöyle demektedir: “Pâdişâh-ı müşârunileyh aktâr-ı memâlik-i Hind'den askerinin cem ve istirdad ve levâzım-ı saltanatiyle Şâh Cihân-Abâd'dan hareket ve Şah Cihan-Abâd'a kırk mesafede vâki Kernal (Karnal) ismiyle mevsûm tertip ettiği hısn-ı hasin ve hisâr-ı metine cenk kasdiyle gelüp tevakkuf....” BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 8, s. s. 32-33; Yine bk. “Acem hanlarından Tahmasb Kulu Han'ın Hindistan'a girerek Hint padişahının mağlup edip taç ve tahtını zapt eylediğine dair”, BOA. HH. nr. 6 / 184.

²⁰³ Nâdir Şah'ın gönderdiği hediyelerden bahsettiği mektubu için bk. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 8, s. 33; İran elçisinin getirdiği hediyeler arasında üzeri eşsiz mücevherle işli kumaşlar, 10 fil ve değerli silahlar bulunmaktadır, Sakaoğlu, “Mahmud I”, s. 56; Yine İran Şahı tarafından padişaha bazı hediyeler ve fil getiren Abdülkerim Bey ile maiyeti için düzenlenen tayinat defteri için bk. BOA. C. HR. nr. 184 / 9190; nr. 174 / 8651; C. ML. nr. 392 / 16038.

²⁰⁴ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 8, s. 32-33; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 300.

²⁰⁵ “Çün bu hayr-ı hah Türkman olup ve pâdişâh-ı müşârunileyh dahi devha-i Türkmaniyye ve self-i silsile-i Gürkâniyyeden idiler, illiyet ve cinsiyet aleminde Hindûstan pâdişahlığını kemâkan Şah-ı vâlâcâh-ı müşârunileyh tefvîz ve hutbe ve sikkayı yine kendü nâmına câri eyledik”, BOA. A. DVNS. NMH. nr. 8, s. 33.

²⁰⁶ BOA. A. DVNS. NMH. nr. 8, s. 32-33; Bu mektupların değerlendirmesi için bk. Hikmet Bayur, “Nâdir Şah Afşar'la I. Sultan Mahmud Arasında Hindistan Seferi Hakkında Teâti Olunan Mektuplar”, *IV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 325-340; I. Mahmud'un gönderdiği cevâbi mektuplar için bk. “Taraflı hümâyûn-ı hüsrevânemde übbet Nâdir Şah hazretlerine hâlâ Âsitâne-i Saâdette olup iadesi musamman olan elçisi Hacı Han ile gönderilen nâme-i hümâyûnun müsevdesidir”, BOA. A. DVNS. NMH. nr. 8, s. 56-57; Nâdir Han Türkmenlikte kardeşlik ifadesini kendileriyle savaştığı Müslüman-Türk hükümdarlarıyla barış yaptığı sırada daima kullanmıştır. Sultan Mahmud ise mektuplarında bu cihet üzerinde hiç durmazken sadece islâmcılık üzerinde durmuştur, Bayur, s. 329.

²⁰⁷ BOA. HH. nr. 4 / 134; Nadir Şah'ın elçi Hacı Han maiyetinde İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinin sayısı 3000 kişidir, Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 102.

²⁰⁸ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 103.

²⁰⁹ 1741 yılı Şubat'ında (Zilhicce 1141) Bağdat üzerinden Fenerbahçe'ye gelen Nadir Şah'ın elçilik heyeti bir seneden beri Üsküdar'da ikamet eden Oğuz Ali Han'la birlikte Üsküdar'dan Eyüp'e geçirilerek, Gümrükçü Çiftliğinde misafir edildi. Buradaki 20 günlük istirahatından sonra Mart 1741 'de Paşa Kapısı (Bâb-ı Âli)'ne getirilerek Sadrazam tarafından kabul edildi. Ardından 4 Nisan 1741'de Hacı Han ve heyeti huzura kabul edilerek, Nadir Şah'ın gönderdiği name ve hediyeleri sultana takdim etti. Elçilerin şerefine verilen ziyafetten sonra iki taraf arasındaki görüşmeler başladı, Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 103-106.

²¹⁰ BOA. C. HR. nr. 123 / 6130; nr. 62 / 3089/ nr. 62 / 3090.

tarafına yürüdü. Ancak Sünnî olan Dağıstan halkı kendisine tabi olmak istemiyorlar ve Osmanlı hükümdarını halife olarak tanıyorlardı²¹¹. Dağıstanlıların şiddetli mukavemeti karşısında Nâdir Şah isteğine muvaffak olamayarak, şiddet politikasını terk etti ve Lezki ve Dağıstanlılarla anlaştı²¹². Osmanlı Devleti ise çetin bir savaştan çıkmasından dolayı yorgun olup, İran'ın da başarılarını göz önüne alarak savaşa pek hevesli değildi. Ancak Nâdir Şah'ın Caferî mezhebi meselesinden vazgeçmemesi padişahı zor durumda bıraktı. I. Mahmud'un bunu Sünnî bir padişah ve İslâm halifesi olarak kabul etmesine imkân yoktu. Böyle bir hareket ulemanın tepkisine ve memlekette bir ihtilâl çıkartarak, tahtını kaybetmesine bir sebep olabilirdi²¹³. Bu sebeple elçinin Caferîlik mezhebinin kabulüyle ilgili isteklerine kesin bir cevap verilmeyerek, konunun şeraitin hükümlerine göre çözülmesi ümidi ile toplantıya son verildi²¹⁴. Ardından İran'a Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü konusunun vükelâ ve ulemaya bırakıldığını belirten bir mektup gönderildi²¹⁵.

Bu sebeple I. Mahmud çıkabilecek bir ihtilafta kendisini ve Osmanlı Devleti'ni haklı göstermek için İstanbul ulemasından Nâdir Şah Caferî mezhebinin kabulü meselesinde ısrar ettiği takdirde devletin resmî mezhebi olan Sünnî inanişına aykırı olacağı dolayısıyla kendisine savaş ilânının meşru bulunduğu dair 24 Safer 1155-30 Nisan 1742 tarihli fetvalar aldı²¹⁶.

Yine Nâdir Şah'a durumun önemini ve Bâbiâli'nin tutumunu bildirmek üzere divân-ı hümayun hâcegânından Mustafa Nazif Efendi yollandı²¹⁷ ise de Nâdir Şah teklifinden dönmediği gibi Rusya ile de Osmanlı aleyhine bir ittifak yaptı²¹⁸.

Böylece doğu seferi meselesinin tekrar ortaya çıkma ihtimali üzerine tedbir olarak Irak tarafına Bağdat valisi Ahmed Paşa ve Azerbaycan tarafı seraskerliğine de Diyarbakır valisi Köse Ali Paşa tayin edildiler²¹⁹. Ardından Padişah tarafından İran üzerine hücum olunması için Diyarbakır vesaire vilâyet valilerine emirler gönderildi²²⁰. Bu gelişmeler üzerine Nâdir Şah, Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya iki elçi göndererek (Nazar Ali Han-Mirza Zeki) kendisinin de Kerkük'ü aldıktan sonra Bağdat'ın teslim edilmesine dair bir sened istedi²²¹. Tecrübeli bir devlet adamı olan Ahmed Paşa, Nâdir Şah'ın Bağdat'ı işgali durumunu düşünerek senedi vermekle birlikte durumu İstanbul'a bildirip acele kuvvet gönderilmesini ve vezir-i azamın bizzat sefere çıkmasını tavsiye etti²²².

Bunun üzerine yeni sadrazam Hekim-oğlu Ali Paşa'nın konağında yeniçeri ağası, derya kaptanı, kazaskerler vesaire devlet ricalinin katıldığı bir müşavere meclisinden sonra İran'ın

²¹¹ BOA. HH. nr. 5 / 136.

²¹² Şahin, "Mahmud I", s. 66.

²¹³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2522.

²¹⁴ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 106.

²¹⁵ Sultan Mahmud'un elçi Hacı Han ile gönderdiği nâme-i hümayunda Nadir Şah'ın kabulünü istediği 5 maddeden üçünün zaten Osmanlı Devleti tarafından kabul edildiği, ancak dinî konulardan oluşan diğer iki maddenin şer'i sakıncaları sebebiyle kabul edilemeyeceğinin daha önce kendilerine bildirildiği halde, yine bu maddeler üzerinde ısrar edildiği üzerinde durulmuştur. Yine devamında bu maddelerin şer'i sakıncaları sebebiyle hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği bir kez daha belirtilerek, meselenin vükelâ ve ulamaya bırakıldığı yinelenmiş ve iki devlet arasında dostluk ve kardeşlik temenni edilmiştir, BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 8, s. 57.

²¹⁶ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 148, s. 218, 226, 243.

²¹⁷ Mustafa Nazif Efendi'nin İran elçiliği için bk. Adnan Budak, Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 1999.

²¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 301.

²¹⁹ Şahin, "Mahmud I" s. 18.

²²⁰ BOA. HH. nr. 812 / 37244.

²²¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2522.

²²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 302, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 38.

saldırı niyetinde olduğu ve bunun için hazırlık yapılmasına karar verildi²²³. Ardından oluşan yeni durum ulemaya sorularak, Osmanlı ülkesine taarruz niyetinde olan Şah'ın def'ini şeran vacip ve kıtal farz olduğuna dair fetvalar alınarak²²⁴ İran'a savaş ilan edildi²²⁵.

Bu arada Osmanlı hükümeti, Nâdir Şah'a karşı 1730 İran'ın istilâsı esnasında Osmanlılara iltica eden ve Safeviye hanedanından olduğunu iddia eden bir şehzadeyi İran Şahı olarak ilân etti²²⁶. Hüseyin Şah'ın oğlu olduğunu iddia eden Safi adındaki bu şehzade önce Selanik'te ve sonra da Rodos'ta oturtuldu²²⁷. Ancak İran vaziyeti yeniden ortaya çıkınca bu şehzadeden istifade edilmek üzere İstanbul'a getirilerek kendisine Kadıköy'de bir konak verildi. Ardından padişah tarafından kabul edilen şehzadeye İran şahlığı verilerek, İzmit'te oturmasına karar verildi²²⁸. Bu sırada Nadir Şah'ın hududu geçtiği haberinin alınması üzerine İran'a harp ilân edilirken (23 Eylül 1743)²²⁹ Şah Safi'de Erzurum'a gönderildi²³⁰. Yine Şah Safi'ye padişah tarafından elli bin kuruş altın ve değerli kürkler gönderilirken, İran'a girmeye gayret etmesini bildiren bir tahrirat yazıldı²³¹.

4. 1. Nâdir Şah'ın İkinci Irak Harekâtı

Kuvvetlerinin bir kısmı Bağdat tarafını vurmuş olan İranlılar, buradan Kerkük üzerine ilerleyerek, Kerkük kalesi önüne gelip teslim teklif ettilerse de kale muhafızlarının direnişi ile geri çekilmek zorunda kaldılar²³². Durumu haber alan Nâdir Şah sinirlenerek birkaç yüz top ve humbara ile şehri muhasara etti ve şiddetli saldırıdan harap olan şehir ancak üç dört gün mukavemet edebildi. İranlıların sayıca üstünlüğü ve yardım gelme ihtimalinin kalmaması üzerine Osmanlı kuvvetleri şehri vire ile teslim etmek zorunda kaldılar²³³. Ancak vire şartlarına uymayan İran askerlerinin şehri yağmalaması ve halkın karşı gelmesi sonucunda halktan pek çok kişi katledildi²³⁴.

Ardından Bağdad valisi Ahmed Paşa, kethüdası Mehmed Ağa'yı İstanbul'a gönderip Nâdir Şah'ın büyük bir orduyla tekrar savaşa hazırlandığını bildirdi. Bu durum üzerine sadrazam Hekim-oğlu Ali Paşa bir meydan savaşı ile Nâdir Şah'ı yenip barış imzalatmak için durumu padişaha bildirdi. Sultan I. Mahmud durumun sarayda toplanacak bir müşavere meclisinde görüşülmesini emretti. Ancak sadrazamların serdar-ı ekrem olarak sefere

²²³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, s. 2522-2524; Bununla ilgili sefer için asker, zahire, hayvan ve cephanе temini ile ilgili hükümler yazıldı, BOA. C. AS. nr. 515/ 21529; C. NF. nr. 13 / 612; C. HR. nr. 65 / 3220.

²²⁴ 1155 tarihli bu fetva suretleri için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.148, s. 226-243.

²²⁵ Ateş, s. 128.

²²⁶ Özcan, "Mahmud I", s. 351; Sakaoğlu, "Mahmud I", s. 56; Bununla ilgili İran Şahı Şehzade Safi Mirza'nın desteklemesi ve ona hilat giydirilmesi ve payeler verilmesi ile ilgili Sultan I. Mahmud'un fermanı için bk. BOA. YB (21), nr. 10 / 39.

²²⁷ BOA. C. HR. nr. 72 / 3591; nr. 90 / 4469.

²²⁸ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 39-40; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2524; Şehzade Sâfi hakkında Diyarbakır valisi Hekim-oğlu Ali Paşa'ya gönderilen ferman için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.150, s. 105.

²²⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.150, s. 132.

²³⁰ Şemdanizâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, 110-111; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 302-303; Şah Safi'nin İzmit'ten Erzurum'a isali için bk. BOA. C. HR. nr. 37 / 6839; nr. 140/ 6999.

²³¹ BOA. HH. nr. 814 / 37266.

²³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 303-304.

²³³ Aktepe, "Mahmud I", s. 163.

²³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 303-304; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2524.

çıkmalarına karşı olan Kızlar-ağası Beşir Ağa padişahı sadrazam aleyhine kışkırtarak azline ve yerine Hasan Paşa'nın getirilmesine neden oldu²³⁵.

4. 2. Nadir Şah'ın Musul Kuşatması

İstanbul'da bu şekilde azil ve tayinlerin olduğu bu sıralarda Nâdir Şah, Kerkük'ten hareket ederek, Musul'a doğru ilerledi ve 13 Eylül 1743 tarihinde Musul'u muhasara etmeye başladı²³⁶. Musul muhafızı Abdülcélil-zâde Hüseyin Paşa'nın karşı koymalarına karşılık bizzat kale etrafını gezen Nâdir Şah kaleye karşı yaptırdığı on iki tabya ve siperler ile şehri bombardımana tuttu. Ardından 4 Ekim'de umumî bir hücumla geçen Nâdir Şah, hazırladığı lağımları ateşe verip, hazırladığı bin yedi yüz merdivenle şehre saldırdı. Ancak rüzgârın yön değiştirmesi ile lâğımların kendi askerleri üzerine devrilmesi sonucu pek çok kayıp vermesine rağmen saldırıyı durdurmadı. Buna karşılık kale müdafilerinin şiddetli direnişi karşısında Nâdir Şah, Bağdat taraflarına çekilmek zorunda kaldı²³⁷.

Böylece Osmanlı askerleri kendilerinden çok daha kalabalık olan düşmanı yenerek, Musul'u kurtarıırken, padişah bu zaferi yeni sadrazamın uğuruna vererek, Hasan Paşa'ya bir samur kürk, iki hilat iki murassa kılıç ve yedi bin beş yüz kuruş ihsan etti. Yine kalenin müdafaasında bulunanlara da hilat ve hediyeler gönderdi²³⁸.

4. 3. Nadir Şah'ın Üçüncü Kars Kuşatması

Musul'dan çekilmek zorunda kalan Nâdir Şah, 1157 Cemaziyelâhir ve 1744 Temmuz'da Kars kalesi önüne gelerek, Künbed Köyü önüne metris kazıp, muhasaraya başladı ise de şiddetli müdafaa sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı²³⁹. Bunun üzerine Çeteci Abdullah Paşa kumandasındaki on sekiz bin kişilik bir kuvvet mahallî aşiret kuvvetleriyle birleşerek İran'a akın yaptı. Kars seraskeri eski sadrazam Ahmed Paşa'ya İran Şahı ilân edilmiş olan Şah Safi adına propaganda yaptırmayı emrolundu²⁴⁰.

Bu sırada serasker Şehlâ Ahmed Paşa hastalığı dolayısıyla hizmetten affını isteyerek, Halep valiliğine tayin edildi ve yerine Aydın muhassılı eski sadr-ı azam Yeğen Mehmed Paşa Anadolu valiliği ile Şark seraskeri olarak görevlendirildi²⁴¹. Yine Diyarbakır Valisi ve bölge kadılarına hükümler gönderilerek İran canibi seraskerine iltihakları bildirildi²⁴². Ardından Nâdir Şah'ın İslamiyetken ve sulhten bahsetmesinin hile ve desise eseri olduğu ve buna kesinlikle itimat edilmeyerek İran üzerine hücum edilmesine yönelik Şark Seraskeri Sadr-ı esbak Yeğen Mehmed Paşa'ya bildirildi²⁴³. Yine bu sıralarda Osmanlı sadrazamına Nâdir

²³⁵ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 111; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 40.

²³⁶ *Suphî Tarihi*, s. 828-830; Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 112; Bununla ilgili Kars seraskerine tahrirat yazıldı, BOA. HH. nr. 813 / 37257.

²³⁷ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 112.

²³⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2525.

²³⁹ İzzî Süleyman Efendi, *Tarih-i İzzî*, İstanbul 1199, s. 7-8; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 55; Nâdir Şah'ın Kars kuşatması ile ilgili müstakil bir eser için bk. Fahreddin Kırzıoğlu, Nâdir Şah'ın 1744 Kars Muhasarası ve Bunu Anlatan Emekli Kars Kadısı Osman Saf'ın Risalesi", *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler*, C. I, Ankara 1983, s. 13-50; Yine Kars Kuşatması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sırrı Efendi, *Makale-i Vaka-i Muhasara-i Kars*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi, nr. 2417.

²⁴⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.150, s. 423; *Suphî Tarihi*, s. 808.

²⁴¹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.151, s. 68, 70.

²⁴² BOA. HH. nr. 6 / 195.

²⁴³ BOA. C. HR. nr. 43 / 2121.

Şah'ın oğlu İmam Kulu Mirza'dan Caferî Mezhebi'nin diğer dört mezhep ile olan münasebetleri ve bu mezhebin Osmanlılar tarafından da hak olduğunun kabul edilmesi gerektiğine yönelik bir mektup geldi²⁴⁴. Bunun üzerine Şeyhülislâm tarafından Bağdat valisi Vezir Ahmed Paşa'ya Caferî Mezhebi'nin Ehl-i Sünnet'e aykırı olduğu ve kabulünün mümkün olmadığına dair fetvalar gönderildi²⁴⁵.

Bu arada İran'la savaşlar devam ederken Hindistan hükümdarlarından Nâsirüddin Mehmed Şah Buharalı Seyyid Ataullah adında bir elçiyi deniz yoluyla İstanbul'a gönderip elçinin şifahî takrirî gereğince Nâdir Şah'a karşı ittifak teklif etti²⁴⁶. Sultan Mahmud bu teklife sadece şifahen muvafakat ederken, Hind elçisi ile birlikte maliye tezkirecisi şair Salim Efendi'yi de Hindistan'a elçi olarak gönderdi²⁴⁷.

Merkezden aldığı emirler doğrultusunda Kars ve Şark seraskeri olarak yeni tayin edilen Yeğen Mehmed Paşa 26 Cemaziyülevvel 1158 ve 26 Haziran 1745'de Erzurum'dan İran tarafına hareket ederek, Revan'ın kuzeyindeki Bogaverd sahrasındaki Nâdir Şah'ın kuvvetlerine saldırı da bulundu²⁴⁸. Bunun üzerine İran kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı²⁴⁹. Ancak tam zafer kazanılacakken, serasker Yeğen Mehmed Paşa'nın hastalığını fırsat bilen on bin kişilik levent kuvvetlerinin saldırıda bulunmak istemeyerek geri çekilmesi ve Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine leventlerin harp sahasını terk etmeleri sebebiyle yirmi binden fazla zayıat veren Osmanlı ordusu Kars'a geri dönmek zorunda kaldı²⁵⁰.

Muharebe sonrasında altı aylık maaşlarını hükümetten peşin aldıkları halde tam savaş kazanılacakken taarruzu bırakarak geri dönen leventlerin ülke için zararlı oldukları anlaşılacak (muzırrü'n-nas ve sâi bi'l fesa'd) tabiriyle bütün zabıt ve neferlerinin öldürülmeleri ve mallarının öldürülenlere bırakılacağına (canlarının heder ve mallarının helâl olduğu) dair fetva alınarak²⁵¹ leventler ortadan kaldırıldı²⁵².

4. 4. Osmanlı-İran Barış Antlaşması

23 Recep 1158 (21 Ağustos 1745)'de neticelenen Revan muharebesinin ardından dağılarak Kars'a gelen ordunun idaresini eski serasker Şehlâ Ahmed Paşa alarak, düzeni sağladı ve ikinci defa serasker tayin edildi²⁵³. Ancak savaşta Osmanlı ordusu oldukça ağır bir yenilgi almış ve bütün ağırlıklarını savaş meydanında bırakmak zorunda kalmışlardı. Nâdir Şah İran'da meydana gelen iç isyanlardan dolayı Osmanlı ordusunun bozuk düzen geri çekilişi sırasında karşı saldırıya geçmeyerek, barış yapmayı tercih etti. Bu şekilde yapılan son Murad-Tepe (Revân) savaşından sonra 1742 yılından beri devam eden Osmanlı-İran savaşlarına son verildi²⁵⁴.

Revân muharebesinden sonra ordunun geri çekilmesi ile büyük bir sıkıntıdan kurtulan Nâdir Şah biri Kars seraskeri Şehlâ Ahmed Paşa'ya ve diğeri Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya

²⁴⁴ BOA. HH. nr. 3 /92 /B.

²⁴⁵ BOA. HH. nr. 4 / 93.

²⁴⁶ BOA. HH. nr. 6 / 196; BOA. D. BŞM. MHF. nr. 37 / 43; İzzî, *Tarih-i İzzî*, s. 14-15.

²⁴⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 300; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 57-58.

²⁴⁸ BOA. C. HR. nr. 43 / 2121; Şemdanî-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 118.

²⁴⁹ Şahin, "Mahmud I", s. 67.

²⁵⁰ İzzî, *Tarih-i İzzî*, s. 186; Şemdanî-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 118.

²⁵¹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.152, s. 66.

²⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 306.

²⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 306.

²⁵⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 64.

olmak üzere iki mektup gönderdi²⁵⁵. Bu mektuplarda Caferî mezhebinin kabulü ve Kâbe’de bir rükün tahsisi tekliflerinden vazgeçtiğini belirten Nâdir Şah, buna karşılık Şah İsmail’den alınmış olan Van, Bağdat, Basra, Kerbelâ ve Necef taraflarının kendisine verilmesini belirten nâmesini bir elçi ile gönderdi²⁵⁶.

Osmanlı Devleti ise Revân muharebesinden sonra hudutları kuvvetlendirerek Kars ve Diyarbakır taraflarında önemli hazırlıklar yaptı²⁵⁷ ve Kırım Hanı İkinci Selim Giray’a da Kars cephesine asker göndermesini bildirdi²⁵⁸. Bu arada İran’ın isteklerinin kabulünün imkânsızlığını bilen hükümet, verilecek cevabın Nâdir Şah’ın gönderdiği elçi ile görüşmenin sonunda verilmesini kararlaştırdı²⁵⁹.

Bu arada sâbık vezir-i âzam Hekim-oğlu Ali Paşa, Kars cephesi seraskerliğine getirilmiş olup, o gelinceye kadar eski serasker Şehlâ Ahmed Paşa vekil olarak Erzurum’da bırakıldı. Osmanlı Devleti’nin bu faaliyetleri karşısında telaşlanan Nâdir Şah hemen barış müzakereleri istedi. Barış görüşmeleri için görevlendirilen Fetih Ali Bey 15 Zilhicce 1158 (8 Ocak 1746)’de İstanbul’a gelerek, Ragıp Paşa konağında misafir edildi²⁶⁰. Nâdir Şah’ın I. Mahmud’a ve İtimadüddeve denilen İran vezir-i âzama Şahrüh tarafından Osmanlı sadrazamına gönderdiği mektuplar alınarak tercüme edildi²⁶¹.

Nadir Şah, öncelikle Caferî mezhebi meselesinde Osmanlı ulemasının gereksiz yere ısrar ettiklerini ve bu kadar kan dökülmesine sebep olduklarını, kendisinin de ısrar ederse yeniden kan döküleceğinden bundan vazgeçtiğini, hacca giden İranlıların dört mezhep rükünlerinden herhangi birinde namaz kılacaklarını bildiriyordu²⁶².

İkinci nâmede ise, eskiden İran’a ait olan Irak ve Azerbaycan’dan birisi İran’a tamamen terk edilirse, diğerinin Osmanlı Devleti’nde kalan yarısı üzerinde İran’ın bir daha hak iddia

²⁵⁵BOA. HH. nr. 4 / 126; nr. 4 / 127.

²⁵⁶BOA. A. DVNS. NMH. nr. 8, s. 36-38.

²⁵⁷Bunlarla ilgili Çıldır ve Van taraflarının muhafazası ve asker tedariki için Kars canibi Seraskeri Vezir Ahmed Paşa’ya hükümler yazıldı, BOA. C. AS. nr. 192 / 8273.

²⁵⁸BOA. C. AS. nr. 1046 / 45960.

²⁵⁹Şemdani-zâde, *Mür’it-Tevârih*, C. I, s. 120.

²⁶⁰Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 66; Elçinin kabulü ve ağırlanması için Bağdat Valisi Ahmed Paşa’ya ayrılan tahrirat için bk. BOA. HH. nr. 4 / 127; Yine İran elçisine verilen ziyafet ve yapılan masraflar için bk. BOA. C. HR. nr. 131 / 6528; nr. 95 / 4702; C. ML. nr. 775 / 31650.

²⁶¹Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 306-307; Bu mektubunda İran Şahı musalâha için Bağdat ve Basra Valisi Ahmed Paşa ile Nazif Mustafa Paşa’nın elçi olarak görevlendirilmesini istedi, BOA. HH. nr. 6 / 193 / C.

²⁶²Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2530; “Ber güzide-i kadir. Der Cihan büved Nâdir” şeklinde Nâdir Şah’ın imzasının bulunduğu bu mektupta “Bundan önce Hz. İmam-ı Caferî Sadık’ın mezhebi için bir rükünün ve bir başın tayini hususunda Devlet-i Aliye’ye bir teklifte bulunulmuş idi. Bunun bir tehlikesi ve manisi aklın nazarında görülmemesine rağmen Devlet-i Aliye’nin alimleri ve ayanları bahaneler teşebbüs edip, onun kabulünden çekinmişlerdi. Yeğen Mehmed Paşa’nın kaziyesinden sonra her ne kadar Müslümanlar arasında dostluk ve mutabakattan başka bir şey eklemeyi düşünmedik. Ancak bütün bunlar kan dökülmeye sebep oldu. Bu hususta biz ısrar ettikçe daha fazla kan dökülecektir. Bu nedenle hüsn-i niyet ve dindarlık yolunda daha fazlasına cüret etmeyip adı geçen tekliflerden vazgeçerek, yazıyı geri aldık. İran hacıları dört mezhebe uygun olarak uğradıkları her mekân ve makamda namazlarını kılacaklardır. Allah’a hamdolsun mezhep ve milletlerin ittihadı hasıl ve dostluk ve beraberlik zahiren ve batinen tamdır. Her hususta çekişme problemi kalmış ve başka bir iddia ve dedikodu kalmamıştır. Allah’ın inayetiyle dostluk ve kardeşlik iki hazret arasında ebediyete kadar devam edecek ve ülfet ve beraberlik sebepleri devam edecektir. Haddini bilerek hizmet-i hümayundan rica ve niyaz edilen şeyin reddi ve kabulü cihan bağışlayan lütfüne cihanı fethan görüşün hükmüne havale edilmiştir. Baki hilafet güneşi parlansın ve padişahlık devam etsin”, ifadeleri yer almaktadır, BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s. 43-45.

etmeyeceğini belirtiyordu. Ancak bu isteğin de kabul veya reddinin Osmanlı hükümdarına bırakıldığını bildiriyordu²⁶³.

Nadir Şah'ın gönderdiği bu iki mektup ve elçi Fetih Ali Bey ile görüşüldükten sonra mesele hükümetçe görüşülüp, İran'ın harbe neden olacak iki maddeden vazgeçmesi ve arazi işini de Osmanlı padişahının isteğine bırakması, Nadir Şah'ın sulhu samimî olarak isteğini gösterdiğinden kendisine cevap verilmesi kararlaştırıldı²⁶⁴. Bu konuda Osmanlı Hükümeti'nin görüşlerini bildirmek üzere Nazif Mustafa Efendi elçi tayin edilerek İran'a gönderilmesine karar verildi²⁶⁵.

Bunun üzerine I. Mahmud adına yazılan nâmede iki islâm devleti arasında savaşa son vermek için Nâdir Şah'ın hem mezhep, hem de arazi terki meselelerinde ısrar etmemesi övüldükten sonra, Dördüncü Murad devrindeki sınırlar üzerine anlaşılabilceği bildirildi²⁶⁶.

Nâmeyi elçi sıfatıyla İran Şahı'na götürmekle görevlendirilen Mustafa Nazif Efendi, İran elçisi Fetih Ali Bey'le beraber İran'a gitti²⁶⁷. Osmanlı elçilik heyeti yola çıktıktan sonra yol güzergâhında bulunan ümeraya hükümler gönderilerek elçilere gerekli yardımlarda bulunmaları emredildi²⁶⁸. Yine İran İtimadüddeve'sine vezir-i azamın Türkçe ve İran ulemasına İslâm birlik ve beraberliğinden bahseden Arapça mektuplar verildi²⁶⁹. Nâme-i hümayûnu Şah'a götüren Nazif Mustafa Efendi getirdiği hediyeleri²⁷⁰ ve nâmeyi takdim etti. Şah tarafından padişaha vermek üzere hediye ve cevabnâme alarak geri döndü²⁷¹.

Osmanlı elçisi nâme ve mektupları götürüp Nâdir Şah'a ve diğerlerine takdim ettikten sonra İran murahhası Hasan Ali Han ile dört beş oturumda nâme-i hümayûndaki esas üzerine Dördüncü Murad zamanındaki hududa göre karar verilip, İran hacılarına emirü'l hac tayini ve her üç senede bir değiştirilmek üzere devlet merkezlerinde şebkenderler bulunması ve elde edilen eserlerin iadeleri ilâve edilmek suretiyle muahede imzalandı (17 Şaban 1160 /4 Eylül 1747)²⁷². Elçi Mustafa Efendi iki taraftan mübadele edilen mühürlü muahede senedini aldıktan sonra Ekim ayında Bağdat'a geldi²⁷³. Ardından Nazif Mustafa Efendi muahedenameyi Bağdat

²⁶³ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3, s.43-44; İran Şahından Osmanlı hükümdarlığına gönderilen ahitname sureti ve şartları için bk. BOA. HH. nr. 1 /5.

²⁶⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2530; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 308; Burada verilecek kararın müsveddesi için bk. BOA. HH. nr. 6 / 187.

²⁶⁵ Ateş, s. 150.

²⁶⁶ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.152, s. 121, 130.

²⁶⁷ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 106-117; Nâzif Efendi'nin Şah'ın huzuruna kabul edildiğine dair Şah'ın mektubu için bk. BOA. HH. nr. 811 / 37234 /A; Yine İran elçisi Fetih Ali Han Türkman ile gönderilen name-i hümayun için bk. BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 47-48.

²⁶⁸ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 152, s. 143.

²⁶⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.152, s. 142, 143.

²⁷⁰ Osmanlı elçisinin götürdüğü hediyeler ile ilgili bk. TSMA. E. nr. 4463.

²⁷¹ BOA. HH. nr. 6 / 198; Mustafa Nazif Efendi'nin İran elçiliği ile ilgili geniş bilgi için bak. Adnan Budak, Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon 1999.

²⁷² 1159 /1746 tarihli ahidnâmedeki maddeler şu şekildedir: 1. Murad-ı Rabi zamanındaki musalâha ve tahdid-i hudud şurûtuna riâyet edilmesi. 2. Hac zamanlarında İran, Bağdat, Şam yollarıyla Emirü'l hac Nezareti'nden hacca gidip gelmenin emniyet altında bulundurulması. 3. Tarafeyn eserlerinin alınıp satılmaması. 4. İranîlerin Şah İsmail Safevî zamanındaki İmam-ı Azam Mezhebi'nden tehaşi ve şeb ve şetim gibi bidatleri terk, Ehl-i Sünnet Mezhebi'nde sülûk edilmesi, Mekke'ye gelip gidenlere güzel muamele edilmesi. 5. İran hacılarının beraberinde ticaret emvali olmadıkça Bağdat'ça kendilerinden baş alınmaması. 6. Taraflardan firar edenlerin himaye edilmeyerek talep halinde iade olunması, BOA. HH. nr. 1 / 2; Yine bu name için bk. BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 54-55.

²⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 309.

valisi ve ordu seraskeri Ahmed Paşa'ya onaylattıktan sonra Şubat 1747'de İstanbul'a döndü²⁷⁴. Bu arada İran Şahı'nın dostluk nişanesi olarak gönderdiği ünlü taht-ı Tavûs ve diğer hediyeler, onun bir suikast sonucu öldürülmesinin²⁷⁵ ardından çıkan karışıklıklar sebebiyle uzun süre Bağdat'ta kaldı ve ancak III. Mustafa zamanında İstanbul'a getirilebildi²⁷⁶.

Bu arada İran'la antlaşma imzalanınca Osmanlı tarafından İran Şahı ilân edilmiş olan Mirza Safi'ye artık ihtiyaç kalmadığından Erzurum'dan geri alınmasına yönelik padişah tarafından ferman gönderildi²⁷⁷. Ardından muahede gereğince iki taraftan rütbeli büyük elçilerin gönderilmesi gerektiğinden daha önce Kars taraflarında İran ile bazı görüşmelerde bulunmuş olan ruznâmeçe-i evvel Kesriyeli Hacı Ahmed Efendi'ye²⁷⁸ vezirlik ve Sivas valiliği verilerek²⁷⁹ kıymetli hediyelerle²⁸⁰ Bağdat yoluyla İran'a gönderildi²⁸¹. Nadir Şah'a gönderilen nâme-i hümayunda Nadir Şah'ı Osmanlı padişahını büyük biraderi kabul etmekle, iki tarafın birbirilerinin haklarına tecavüz etmeyi, iki devletin şanına uygun olarak elçilerin Nadir Şah'ın huzurunda 4 Eylül 1746 tarihinde imzalanan muahedenin iyi kabul gördüğü belirtilmektedir. Ardından her iki tarafın barış antlaşması sebebiyle oluşan dostluk ortamını geliştirip, sağlamaştırmasına ve gelecek hükümdarlar arasında dahi barış ve dostluğun temellerinin atılmasına çalışılması temenni edilmektedir²⁸². Ancak hediyelerle ve kalabalık bir maiyetle Hemedan'a gelen Ahmed Paşa, Nâdir Şah'ın öldüğü haberini alarak İran'da saltanat davaları ve asayişsizliğin meydana geldiğini görünce Bağdat'a döndü²⁸³. Bunun üzerine Bağdat'a gelen İran sefaret heyeti de Nadir Şah'ın öldürülmesiyle İran'da baş gösteren iç olayları takip ederek, sonucu belediklerinden Bağdat'ta kalarak İstanbul'a gidemediler. Bu nedenle beraberinde

²⁷⁴ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 127-128; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara 2008, s. 85.

²⁷⁵ Nadir Şah'ın 1743'ten itibaren Osmanlılar ile giriştiği savaşlar ve Kafkasya Seferinin ülke ekonomisinde meydana getirdiği bunalımı telafi edebilmek için Hindistan Seferi'nden dönüşünde affettiği üç yıllık vergiyi halktan zorla tahsil etmesi yanında halkın verebileceğinden fazla vergi vermeye zorlaması, başta Safevî hanedanına bağlı olan ve Nadir Şah'ın dinî reformlarını benimsemeyen Şii ulema olmak üzere bütün zümrelerin tepkisine neden olmuştur. Bu durum ülkenin pek çok yerinde isyanlara yol açarken, bu isyanları bastırmakla uğraşan Nadir Şah Horasan'daki Feth Abad'da kurduğu karargâhta bir gece uyurken çoğunluğu kendi boyu olan Afşar boyundan 70 kadar emir tarafından düzenlenen bir suikast sonucu 20 Haziran 1747'de öldürüldü, Abdurrahman Ateş, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hakimiyet Mücadelesi Ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, VIII, Aralık, Afyon 2005, s. 55.

²⁷⁶ Özcan, "Mahmud I", s. 351; Münir Aktepe, "Nâdir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tavûs Hakkında", TD. S. 28-29, İstanbul 1975, s. 113-122.

²⁷⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.152, s. 297.

²⁷⁸ Ahmed Paşa (Kesriyeli) (?-1748/49): Kesriye'de (Kastoria) doğan Ahmed Paşa ayandan Sadık Ağa'nın oğludur. 1730'da Mora muhassılı; 1735, 1741'de ruznâmeçe-i evvel, 1744'de Kars ordusu defterdarı; 1746'da üçüncü defa ruznamçe-i evvel oldu. 1746'da İran'a büyük elçi olarak gitti. 1747'de Bosna valisi; 1748'de Bağdat valisi oldu ve 1748/ 49'da vefat etti, Ebû Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesenedide*, (Yay. Haz. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, s. 4; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 114-115; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. I, İstanbul 1996, s. 251; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 86-92.

²⁷⁹ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr.152, s. 315; BOA. HH. nr. 4 /127.

²⁸⁰ Gönderilen hediyeler için bk. BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 152, s. 315; İzzi, *Tarih-i İzzi*, s. 95; Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 128-129.

²⁸¹ 1160 Muharreminin evâilinde (1747 M.) vezaret pâyesi ile Sivas Vilâyeti kendisine tevcih edilip Büyük elçi ünvanı ile İran'a doğru gitmek için maiyetine zamanın tanınmış müderrislerinden Numan Efendi, ordu kadısı İzzet Ali Paşa damadı Mustafa Efendi, ordu defterdarı Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı Recep Paşa elç-i sâni, tanınmış şairlerden Rahmi Efendi ise vakanüvis ve mektupçu, dergah-ı âli kapıcı başlarından Abdurrahman Bey Kethüda Hazinedarı olarak, Hacı Mehmed Ağa Hekimbaşı olarak Ebubekir, Silahdar olarak ise Hacı İslâm verilmiştir, Süleyman Togaç, Kırmıllı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2000, s. 3-4.

²⁸² BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 66-68.

²⁸³ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 135; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 310.

getirdikleri mektup ve hediyeler Bağdat'ta kaldı²⁸⁴. Burada dört yıl kalan İran elçileri, 1751 yılında Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya gönderilen fermanla elçilerin İran'a iadesi ve beraberinde getirdikleri hediyelerin de listesi yapılarak, miktar ve cinsi tespit edildikten sonra muhafaza altına alınması emr olundu²⁸⁵. Bu arada İran'a giden Kesriyeli Ahmed Efendi'nin maiyetinde vakanüvis ve mektupçu olarak görevlendirilen Rahmi Efendi sefaret heyetinin İran'a kadar gidişatında geçtiği şehir, kasaba, köy, menzil ve derbentler hakkında bilgiler içeren "Sefaretnâme-i İran"²⁸⁶ isimli bir sefaretnâme hazırlamıştır²⁸⁷.

İran'da ise Nâdir Şahın öldürülmesi ile işler iyice karışmıştı ve taht elden ele geçiyordu²⁸⁸. Bu sırada Bağdat ve Erzurum valileri merkeze mektup yazarak, İran'da çıkan karşılıklar sebebiyle ordunun tamamen dağılmış olduğunu ve bir serasker tayini ile bütün memleketlerin kolayca işgal edilebileceğini bildirmişse de Müslüman bir devletle savaşmayı başından beri istemeyen I. Mahmud bunu reddederek, Nâdir Şah'la yapılan barış antlaşmasına sadık kaldı²⁸⁹. Hatta Hindistan ve Afganistan'ın İran'a karşı birlikte taarruz etme teklifleri²⁹⁰ de ne I. Mahmud ne de selefi III. Mustafa tarafından kabul edilmedi²⁹¹. Bu şekilde İran'la yapılan 1747 tarihli bu antlaşma ile III. Ahmed döneminde başlayan ve I. Mahmud döneminde devam eden Osmanlı-İran savaşları sona erdi.

Buna göre 4 Eylül 1747 tarihinde imzalanan ve uzun yıllar geçerliliğini koruyan Osmanlı-İran barış antlaşmasının şartları şu şekildedir:

Antlaşma bir esas metin bir şart bir önsöz ile üç maddeden oluşan metin ve bir de "tezyil" den (ek) oluşmaktadır.

Esas bölümünde IV. Murad devri barışının yürürlükte kalıp, sınırların o devirdeki şekliyle kabul edileceği ve değiştirilmeyeceği yer almaktadır. Antlaşmanın şart bölümünde ise, taraflar arasında bundan böyle fitne ve düşmanlığın terk edilerek, iki tarafın şanına, hayır ve selâmetine uygun hareketlerde bulunulacağı ve barışa aykırı hareketlerden kaçınılacağı ifade edilmektedir.

Metindeki maddeler ise şu şekildedir;

1. Bağdat ve Şam yoluyla Beytullah'a gidecek olan İran hacılarının yol üzerinde bulunan idarecilerce sağ ve salim bir mahalden diğerine ulaştırılmaları, mal ve emniyetlerinin temini sağlanacaktır.
2. İki devletin dostluk ve ittifadını teyit için her üç senede bir değiştirilmek üzere birer büyükelçi müdahale edecek, bunların masraflarını ise taraflar karşılayacaktır.
3. İki tarafta elindeki esirleri serbest bırakacak ve satışlarının yapılmayıp, vatanlarına dönmek isteyenlere herhangi bir engelleme yapılmayacaktır.

²⁸⁴ Aktepe, "Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı", s. 115.

²⁸⁵ BOA. HH. nr. 93 /E.

²⁸⁶ Sefaretnâme yazmaları için bk. TSMA. Hazine nr. 1635; Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 209.

²⁸⁷ Togaç, s. 8; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 87-91.

²⁸⁸ Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ateş, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra", s. 53-64.

²⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 310; Bununla ilgili padişahın fermanında "Devlet-i âliyyemle devlet-i İraniyye beyninde müteveffa Nâdir Şah'ın kibel-i vefatında münakid olan sulh ve salâhın min külli vücûh şürût ve kuyuduna riayet olunmak matlûb-ı hümâyûnum olmakdan nâşi Şah-ı müşarünileyh fevtini bahâne ederek ihtilâs-ı vakt-i fırsattır deyü memâlik-i mahrusam ahalisinden bir ferdin isâl-i zarar ve hasanet kasdiyle hudud-ı İraniyye'ye dühûl ve taaddi ve ahaline ser-im ü tecavüz ve ızzarına tasaddisine ve cevaz ve ruhsat gönderilmesi", bildirilmektedir, BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 153, s. 278.

²⁹⁰ Bu teklifleri içeren mektuplar için bk. BOA. A. DVNS. NMH. nr. 7, s. 297.

²⁹¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 2529-2530; Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Y. Hikmet Bayur, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra Osmanlı Devleti'ni İran'ı İstilaya Kışkırtmak İçin Yapılan İki Deneme", *Bellekten*, C. XII, Ankara 1948, s. 403 vd.

Atlasmanın ek bölümünde ise, Sultan IV. Murad zamanındaki sınırın gerçekleştirilmesi, sınır muhafızlarının dostluğa aykırı hareketlerden çekinmeleri, İranlıların Safeviler zamanından beri devam eden Sünniliği kötileyici hareketlerden vazgeçmeleri, Hulefa-i Raşidin'i hayır ve dua ile yâd etmeleri, Hicaz'a ve diğer Osmanlı ülkelerine gelip giden İranlılardan, Osmanlı ve diğer Müslüman hacı ve ziyaretçiler gibi itibar olunarak, onlardan "durma" ve diğer adlarla kanuna uymayan bir şey istenmemesi, elinde ticaret malı olmayan İranlı ziyaretçilerden Bağdat'ta vergi alınmaması, ticarî mallar getirenlerden de eski mevzuata göre gümrük alınması, İran'a giden Osmanlı tüccarına dahi aynı uygulamada bulunulması, barışın gerçekleştirildiği tarihten itibaren İran halkından Anadolu'ya Anadolu'dan İran'a iltica eden bir kimse korunmayıp, geri teslim edilmesi, anlaşmadan sonra belirlenen dostluk ve muhabbetin iki hanedanın bundan sonra gelecek mektupları devrinde de devam etmesi temennisiyle sona ermektedir²⁹².

Böylece 24 yıl sürmüş olan Türk-İran ihtilafı Türkler için olumlu bir sonuç vermezken, İran'ı zayıflatmış ve bu durum Rusların Kafkaslardaki işini kolaylaştırmıştır²⁹³. Ardından Nâdir Şah'ın yerine geçen İbrahim Şah Mirza, Mehmed Ali Han ve Hüseyin Ağa adlı iki elçisini göndererek, iki devlet arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine dair Farsça bir mektup gönderdi²⁹⁴. Bunun üzerine İbrahim Şah'ın gönderdiği elçilerin iyi niyet taleplerine karşılık Şah'ın veziri Selim Han'a Nâdir Şah dönemindeki şartlara bağlı kalınacağına dair mektuplar verildi²⁹⁵. Yine bununla ilgili hudut valilerine hükümler gönderildi²⁹⁶.

I. Mahmud'un bu mektubu üzerine İran Şahı İbrahim Şah'ta Sultan Mahmud'a tahta çıkış tebrikiyle, Sultan IV. Murad zamanındaki musalâhanın devam ettiğini tebliğ edildiğine dair padişahın nâmesini aldığı birçok medh ve senadan sonra memnun ve minnettar kaldığı ve musalâhanın devam ettiğinin kendi tarafında da hanlara bildirildiğini beyan etti²⁹⁷. Yine (1162-1749) yılında öldürülen İbrahim Han'dan sonra 14 Ocak 1750 tarihinde İran tahtına geçen Seyyid Muhammed'ten sonra, tahta geçen Şahruh (1750-1796) döneminde de taraflar arasında dostluk devam etmiştir²⁹⁸.

5. I. Mahmud Döneminde İran Elçiliği (1143-1168/ 1730-1754)

Osmanlı Devleti, padişahların cülûsunu bildirmek, kazanılan zaferleri duyurmak, Avrupalı kral ve imparatorların taç giymelerini tebrik etmek, barış şartlarını görüşmek, imzalanan barış anlaşmalarının tasdikli metnini göndermek, hediyeler götürmek, padişahın bir mektubunu iletmek, barış yapmak veya mevcut barışı yenilemek, vergi istemek, taç giyme törenine katılmak, şikâyette bulunmak, arabuluculuk etmek, diğer devletlerin Osmanlı hakkındaki görüşlerini anlamak, Osmanlı Devleti'ne taraftar kazanmak, iyi dostluk ilişkileri kurmak gibi nedenlerden dolayı diğer ülkelere elçiler göndermişlerdir. Geçici surette gönderilen bu elçilere "sefir" denildiği gibi, Osmanlı tarihi kaynaklarında daha çok "elçi" tabiri kullanılmaktadır²⁹⁹.

²⁹² BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3, s. 60-61; Ateş, s. 159-160.

²⁹³ E. Ziya Karal, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Tanzimat'a Siyasî Tarih", *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959, s. 34.

²⁹⁴ BOA. HH. nr. 5 / 138; nr. 6 / 193 / A; 193 / B.

²⁹⁵ BOA. HH. nr. 5 / 144.

²⁹⁶ BOA. C. HR. nr. 173 / 8635.

²⁹⁷ BOA. HH. nr. 6 / 193.

²⁹⁸ Faruk Sümer, "Avşarlar", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 165-166.

²⁹⁹ Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnâmesi*, s. 1-4.

Osmanlı tarihinde elçiler genellikle merkezden gönderilir ve görevlerinin önemine göre onlara çeşitli payeler verilirdi. Bunun yanında muvakkat elçileri ve müzakereciler denilen kişiler elçilik faaliyetlerini savaş sırasında merkezden gönderilmediği halde hudut eyaletlerinin valileri veya serasker tarafından görüşmeye memur edilip yaparlardı. Sultan I. Mahmud döneminde 1722-1747 tarihleri arasında süren Osmanlı-İran savaşlarında karşılıklı görevlendirilen muvakkat elçilerin sayısı oldukça fazladır³⁰⁰.

Bu çerçevede Faik Reşit Unat'ın Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeler adlı kitabından yararlanarak ve döneme ait Osmanlı siyasî tarihlerinden edinilen bilgiler ışığında Sultan I. Mahmud döneminde İran'a giden elçilerin listesi şu şekildedir.

I.Mahmud Döneminde İran'a Gönderilen Elçiler (1143-1168/ 1730-1754)

	Elçinin İsmi	Gittiği Tarih	Elçilik Nedeni
1.	Ragıp Efendi ³⁰¹	1732	Bilinmiyor
2.	Hüseyin Ağa ³⁰²	1735	Bağdat Valisi tarafından sulh müzakeresi için
3.	Genç Ali Paşa ³⁰³	1736	Sulh müzakeresi için
4.	Mustafa Paşa ³⁰⁴	1736	Sulh müzakeresi için
5.	Mehmed Paşa ³⁰⁵	1736	Nadir'in şahlığını tebrik için
6.	Münif Mustafa Efendi ³⁰⁶ Mustafa Ahmed Efendi	1741	Şaha mektup götürmek ve İran'ın iç durumunu anlamak için
7.	Kesriyeli Ahmed Paşa ³⁰⁷ Murtaza Paşa	1744	Serasker tarafından müzakereler için
8.	Mustafa Nazif Efendi ³⁰⁸	1746	Sulh görüşmelerini sonuçlandırmak için

³⁰⁰ Togaç, s. 19.

³⁰¹ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 241.

³⁰² Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 241.

³⁰³ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 241.

³⁰⁴ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 241.

³⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 234.

³⁰⁶ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 106; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³⁰⁷ Ebû Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesenedide*, s. 4; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 86-92.

³⁰⁸ Bu elçilik hakkında geniş bilgi için bk. Adnan Budak, Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-17458), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1999.

9.	Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa Kırımlı Rahmi Efendi ³⁰⁹ Ordu Kadısı Numan Efendi Ordu Defterdarı Mustafa Bey	1747	Muahedenâmelerin tasdik edilmiş nüshalarının mübadelesi ve aradaki münasebetleri tesis etmek için
----	---	------	---

Bu dönemdeki elçilerden sadece Mustafa Nazif Efendi'nin sefaretnamesi bulunmaktadır. İran Sefaretnamesi olarak geçen bu sefaretname Mustafa Nazif Efendi'nin Osmanlı padişahı I. Mahmud zamanında hâkimiyet sağlayan Nadir Şah'a elçi olarak gönderilmesi neticesinde yazılmıştır. Elçinin İran'a gönderiliş sebebi: Nadir Şah'ın Şiiliğin Caferiye kolunun Osmanlılar tarafından beşinci mezhep olarak kabul edilmemesi ve Kâbe'de bu mezhebe dair bir rükün verilmesi isteğinden vazgeçmesi ve Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yapmak için Fetih Ali Han adında bir elçi gönderilmesine karşılık olarak İran'a gönderilmesidir.³¹⁰

I.Mahmud Döneminde İran'dan Gelen Elçiler (1143–1168/1730–1754)

	Elçinin İsmi	Geldiği Tarih	Elçilik Nedeni
1.	Veli Mehmed Kulu Han ³¹¹	1731	I.Mahmud'un tahta çıkışını tebrik için
2.	Fethi Ali Bey (Tebriz) ve Alverdi ³¹²	1731	Bilinmiyor
3.	Safi Kulu Han ³¹³	?	Şah Tahmasb tarafından Babıâli'ye sulh için
4.	Muhammed Rıza Kulu Han ³¹⁴	1732	Nadir Han tarafından Bağdat'a sulh için
5.	Mirza Muhammed	1735	Nadir Kulu han tarafından murahhas olarak şark seraskeri Ahmed Paşa'ya
6.	Abdülbaki Han ³¹⁵	1736	Nadir Şah'ın tahta çıkışını tebliğ etmek

³⁰⁹ Bu elçilik hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Togaç, Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2000; Fatma Keleş Önder, Kırımlı Rahmi Efendi'nin Sefaretnâme-i İran (1747)'in Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2002.

³¹⁰ Budak, s. 14-15

³¹¹ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 244.

³¹² Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 244.

³¹³ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³¹⁴ M. Aktepe, "Nadir" *İA. IX*, İstanbul 1964, s. 23.

			için
7.	? ³¹⁶	1738	Nadir Şah'ın Osmanlı-Rusya arasındaki savaşta tavassutta bulunmak istediğini bildirmek üzere
8.	?	1739	Nadir şah'ın aman dilemesini Bab-ı Âli'ye arz etmek için
9.	Hacı Han ³¹⁷	1741	Halledilemeyen iki maddenin halledilmesinin teminini tehdit için
10.	Nezir Ali Han ve Mirza Zeki	1743	Nadir şah'ın Bağdat'a karşı seferini bildirmek için
11.	Feth Ali Han ³¹⁸	1746	Sulhda samimi olduklarını ve bazı şartlardan vazgeçtiklerini belirtmek üzere
12.	Mustafa Han ³¹⁹	1747	Osmanlı hükümdarıyla iyi münasebetler kurmak için
13.	Abdülbaki Han ³²⁰	1747	Bilinmiyor
14.	Hacı Han ³²¹	1747	Bilinmiyor
15.	Feth Ali Türkman Bey ³²²	1747	Bilinmiyor
16.	Abdülkerim Bey ³²³	1747	Şah Ali tarafından eski münasebetleri tesis etmek için
17.	Mustafa Han (İkinci defa) ve Mehdi Han	1749	İbrahim Şah tarafından eski münasebetleri tesis etmek için

Sonuç

Sonuç olarak XVI. yüzyılda başlayan Osmanlı-İran ilişkileri bazı dönemlerde savaş, bazı dönemlerde yapılan antlaşmalarla XVIII. yüzyıla geldi. Bu yüzyılda III. Ahmed

³¹⁵ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 44.

³¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 234.

³¹⁷ Şemdani-zâde, *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 102; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 307; Aktepe, "Mahmud I", s. 164;

³¹⁹ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 86.

³²⁰ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³²¹ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³²² Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

³²³ Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 245.

döneminde yeniden başlayan savaşlar, padişahın tahttan indirilmesi ile yarıda kaldı. Ardından Patrona Halil isyanı ile tahta geçen I. Mahmud döneminde 1731 yılında İran savaşları yeniden başladı. Bu dönemdeki savaşlarda 30 Temmuz 1731’de önce Kirmanşah geri alındı ve hemen ardından Korican Savaşı kazanıldı. 11 Ekim 1731’de Urmiye Kalesi, 4 Aralık 1731’de Tebriz İran’dan geri alındı. 10 Ağustos 1732’de imzalanan Ahmed Paşa Antlaşması ile Kafkaslar Osmanlılara Batı İran ve Azerbaycan İranlılara kaldı. Güneyde Kasr-ı Şirin sınırı değişmezken, kuzeyde ise Aras nehri iki ülke arasında sınır oldu.

Ancak Ahmed Paşa Antlaşması iki tarafı da memnun etmedi ve çatışmalar 1746 yılına kadar devam etti. Bu sürede Osmanlılar, 19 Temmuz 1733’de Bağdat önlerinde bir zafer kazandılar. 1743 yılında İran Şahı Nâdir Şah, Irak sınırına saldırdı ve Musul’u kuşattı. Ardından 1744’de Kars’ı kuşatan Nâdir Şah, iki buçuk ay sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı ve geri çekildi. Bunun üzerine 4 Eylül 1746’da yeni bir barış antlaşması imzalandı, ancak bu antlaşma ile dengeler ve mevcut sınırlar iki taraf açısından da değişmedi. Ardından tahta geçen İran Şahı İbrahim Şah, Seyyid Muhammed Şah ve Şahruh’un da antlaşmayı onaylaması ile Sultan I. Mahmud’un ölümüne kadar (1754) İran ile Osmanlılar arasında yeni bir savaş yaşanmadı.

Taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerde ise 1731–1747 tarihleri arasındaki 16 yıllık sürede çeşitli sebeplerle karşılıklı elçiler göndermişlerdir. Osmanlı devleti tarafından ilki 1732’de sonuncusu ise 1747’de olmak üzere 9 elçilik heyeti İran’a gönderildi. İran’dan ise Osmanlı Devleti’ne ilki 1731 tarihinde I. Mahmud’un tahta çıkışını tebrik için ve son olarak 1749 tarihinde İbrahim Şah döneminde eski ilişkilerin yeniden kurulması amacıyla toplam 17 elçi gönderilmiştir.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA)

32999, nr. 4463.

Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Mühimme Defterleri (BOA. A. DVNS. MHM. d)
nr. 136, nr. 138, nr. 139, nr. 140, nr. 141, nr. 142, nr. 148, nr. 150, nr. 151, nr. 152, nr. 153.
2. Nâme-i Hümâyûn Defterleri (BOA. A. DVNS. NMH. d)
nr. 3, nr. 7, nr. 8.
3. Nişan Kalemi Defterleri (BOA. A. DVNS. NŞT. d.)
nr. 849/ 38.
4. Başmuhasebe Kalemi Defterleri (BOA. D. BŞM. MHF. d)
nr. 37/43.
5. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (BOA. HH)
6. İbnü'l Emin Tasnifi (BOA. İE)
 - a. İbnü'l Emin Hariciye (BOA. İE. HR.)
7. Cevdet Tasnifi (BOA. C)
 - a. Askeriye (BOA C. AS.)
 - b. Hariciye (BOA. C. HR.)
 - c. Nafia (BOA. C. NF.)
 - d. Maliye (BOA. C. ML.)

B. Diğer Kaynaklar

AKTEPE, M. Münir, (1720-1724) *Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silâhşör Kemâni Mustafa Ağanın Fetih-nâmesi*, İstanbul 1970.

_____, "Mahmud I", *İA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 158-165.

_____, "Nâdir" *İA*, C. IX, İstanbul 1964, s. 21-31.

ALDERSON, A. D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul 1998.

ARI, Saim, Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nâdir Şah I. Mahmud Dönemi Ehl-i Sünnet Şiî Diyalogu, *Basılmamış Doktora Tezi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Urfa 2001.

ASIM, Küçük Çelebi-zâde İsmail, *Tarih*, İstanbul 1282.

ATEŞ, Abdurrahman, Avşarlı Nâdir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Münasebetleri, *Basılmamış Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2001.

- BAŞTAV, Şerif, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa”, *Osmanlı*, C. I, Ankara 1999, s. 169-175.
- BAYSUN, Cavid, “Bağdad”, *İA*, C. II, İstanbul 1989, s. 194-213.
- _____, Cavid, “Murad IV”, *İA*, C. VII, İstanbul 1992, s. 627-647.
- BAYUR, Y. Hikmet, “Nâdir Şah Afşar’la I. Sultan Mahmud Arasında Hindistan Seferi Hakkında Teâtî Olunan Mektuplar”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 325-340.
- BEY, Feridun Ahmed, *Münşeatü’s-selâtin*, C. I-II, İstanbul 1274.
- BUDAK, Adnan, Mustafa Nazif Efendi’nin İran Elçiliği (1746-1747), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 1999.
- ÇOLAK, Songül, “Patrona Halil İsyanı’nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri”, *Türkler*, C. XII/ 2, Ankara 2002, s. 525-530.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1971.
- DERİN, F. Çetin, “Osmanlı Devleti’nin Siyasî Tarihi”, *Türk Dünyası El Kitabı*, İstanbul 1976, s. 985-999.
- EFENDİ, Abdi, *Abdi Tarihi*, (Sad. Faik Reşit Unat), Ankara 1943.
- EFENDİ, Ahmed Resmî, *Sefinetü’r-rüesa*, Üniv. Ktph. TY. nr. 2453.
- EFENDİ, Destari Salih, *Destari Salih Tarihi*, Ankara 1962.
- EFENDİ, Ebû Sehl Numan, *Tedbîrat-ı Pesendide*, (Yay. Haz. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999.
- EFENDİ, Fındıklılı Süleyman, *Mür’it-Tevârih*, C. I, (Ya. M. Münir Aktepe), İstanbul 1976.
- EFENDİ, Raşit Mehmed, *Tarih*, C. V, İstanbul 1282.
- EFENDİ, Vak’anüviz Suphî Mehmet, *Suphî Tarihi*, (Haz. Mesut Aydınar), İstanbul 2007.
- EMECEN, M. Feridun, “Osmanlı Devleti’nin Şark Meselesi’nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler Ve İç Yansımaları”, *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 33-49.
- ERAVCI, Mustafa, “Safevi Hanedanı”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s.882-892.
- ERCAN, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, *Türkler*, C. IX, Ankara 2002, s. 431-438.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, C. I, Ankara 1953.
- HAMMER, J. V., *Osmanlı Tarihi*, C. VII, İstanbul 1983.
- HASÂNÎ, Atâullah-i, “İranlı Tarihçilere Göre Osmanlı-İran İlişkilerindeki Krizin Nedenleri (968-1049/ 1577-1639)”, *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 15-33.

İŞİKSÖZ, Fazıl, “Başbakanlık Arşivinde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddin-zâde Telhisi Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711) -1148 (1735) Yıllarına Ait Bir Ceride (Jurnal) ve Eklentisi”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1973, s.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Osmanlı Vekayinâmelerinde İran (XVI-XVII. Asırlar), *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 49-57.

Jorga, Nicolai, *Osmanlı İmparatorluğu Tarih*, C. IV- V, İstanbul 2007.

KALANTARI, Yahya, Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1797-1834), *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi, Sonçağ Kürsüsü, İstanbul 1976.

KARACA, Behset, “Safevi Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”, *Türkler*, C. IX, Ankara 2002, s. 409-418.

KARAL, E. Ziya, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Tanzimat’a Siyasî Tarih”, *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959.

KILIÇ, Remzi, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, İstanbul 2002.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlılar’n Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976.

KOÇU, Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1934.

KRAMERS, J., “İran”, *İA.*, C. VII, İstanbul 1992, s. 1013-1030.

KUNT, Metin, “Siyasî tarih (1600-1789)”, *Osmanlı Tarihi*, (Haz. Sina Akşin, Metin Kunt, Suraiya Faroqi ve diğerleri), İstanbul t.y.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Tahmasb II”, *İA*, C. XI, İstanbul 1970, s. 647-655.

_____, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, İstanbul 1962.

MİNORSKY, V, “Nâdir I”, *İA*, C. IX, İstanbul 1993, s. 21-31.

MUAHEDAT MECMUASI, C. II-III, İstanbul 1294-1297.

NEVRES, Abdürrezzak, *Tarihçe-i Nevres*, (Haz. Hüseyin Akkaya), İstanbul 2004.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Mahmud I”, *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2000, s. 348-352.

PAŞA, Koca Râgıp Mehmed, *Takkik ve Teyfik*, (Haz. A. Zeki İzgüer) İstanbul 2003.

PAŞA, M. Nuri, *Netayicü’l Vukuat*, C. II, İstanbul 1237.

RASİM, Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1326.

SAKAOĞLU, Necdet, “Mahmud I”, *Yaşamları Ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 53-57.

SARAY, Mehmet, *Türk- İran İlişkileri*, Ankara 1990.

SELÂHİ, *Zapt-ı Vekâyî-i Yevmiye*, Üniv. Ktph. Nr. TY. 2518.

SERTOĞLU, Mithat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, İstanbul 1962.

SHAW, Stanford j-Ezel Kural SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1994.

SÜMER, Faruk, “Avşarlar”, *DİA*, C. IV, İstanbul 2000, 164-168.

_____, *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, İstanbul 1976.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, C. I, İstanbul 1996.

ŞABÂNİ, Rıza, “Efşariye ve Zendiye Döneminde (H. 1135-1240/ M. 1723-1796) İran-Osmanlı İlişkileri”, *Tarihten Günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 16-17 Aralık 2002, Konya, s. 79-87.

ŞAHİN, Bekir, “I. Mahmud”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 2003, s.46-76.

TANSEL, Selahattin, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, İstanbul 1999.

TOGAÇ, Süleyman, Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2000.

UNAT, F. Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 2008.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türkler*, C. XII, Ankara 2002, s. 512-524.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. III-V, İstanbul 1988-1994.

ÜRKÜNDAĞ, Ayhan, Ahmed Dürrî Efendi'nin İran Sefaretnamesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

ÜSTÜN, İsmail Safa, “İran (Safeviler'den Günümüze Kadar)”, *DİA*, C. XII, İstanbul 2000, s. 400-412.

YAZICI, Tahsin, “Şah İsmail”, *İA.*, C. XI, İstanbul 1970, s. 275-279.

YILMAZ, Ömer Faruk, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 1999.

YINANÇ, M. Halil, “Akkoyunlular”, *İA.* C. I, İstanbul, s. 251-270.

YÜCEL, Y.-Ali SEVİM, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara 1991.